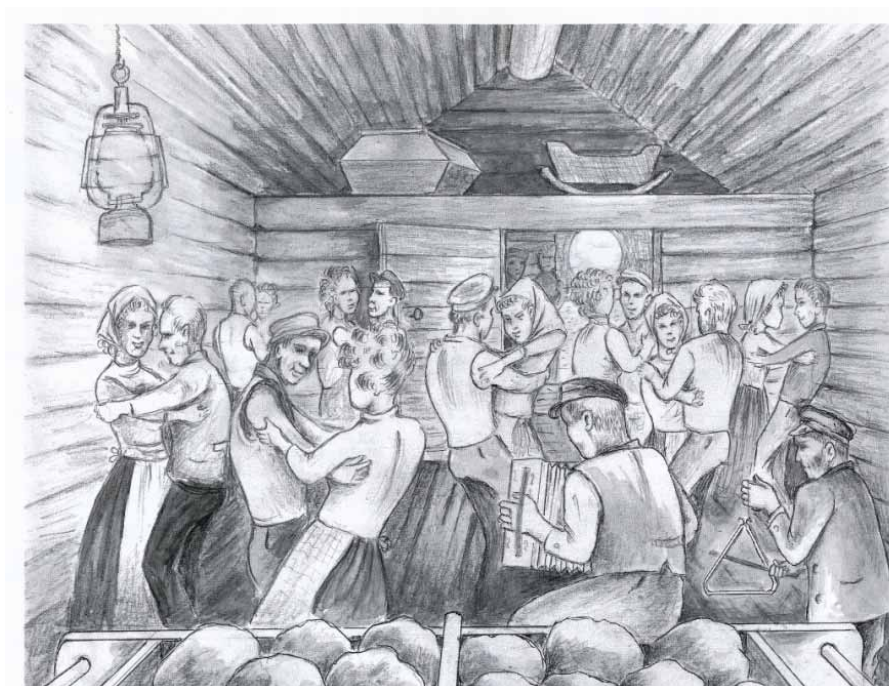

BÅLSÖN OCH PRÄSTGRUNDET

Byggnadsminnesutredning om fyra gemensamhetsägda byggnader i två fiskelägen

Bålsö 1:1, Skärgården 2:146 och 2:147
Rogsta socken och Söderhamns stad
Hudiksvalls och Söderhamns kommuner
Hälsingland
2012–2013

BÅLSÖN OCH PRÄSTGRUNDET

Byggnadsminnesutredning om fyra
gemensamhetsägda byggnader i två fiskelägen

Bålsö 1:1, Skärgården 2:146 samt Skärgården 2:147
Rogsta socken och Söderhamns stad
Hudiksvalls och Söderhamns Kommun
Hälsingland
2012–2013

Rapport 2015:06

Anna-Karin Martinsson

Lars Nylander

Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2015

Omslagsbild: Dans till triangel och dragspel i mangelboden på Bålsön. I utrymmet ovanför svalen i bakgrunden står vaggan och transportkistan, således en bild av hela livet i ett fiskeläge, från vaggan till graven. Teckning av Einar Selin, Bålsön. Ur skriften *Bålsön. En berättelse från en gången tid*. 2002. Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Inledning	5
Fiskelägenas framväxt och organisation	7
I äldre tid	7
Gävlefiskarna	7
Hälsinglands stadsfiskare	8
Fiskarsocieteterna	9
Hamnlag och hamnrätt	9
Fiskelägenas gemensamhetsanläggningar	11
Fiskarkapell och kustkapell	11
Prästkammare	12
Prästbodar	14
Mangelbodar	14
Kråköns mangelbod	15
Agöns mangelbod	15
Lövgrunds mangelbod	15
Övriga mangelbodar i fiskelägen	15
Bagarstugor	16
Bålsöns bakstugor	16
Storjungfruns bagarstuga	16
Bönhamns bagarstuga	17
Övriga bagarstugor i fiskelägen	17
Övriga gemensamhetsägda byggnader och anläggningar	18
Detaljerade Byggnadsbeskrivningar	19
Mangelboden på Bålsön	19
Historik	19
Byggnadsbeskrivning	19
Dokumentation av skador	21
Prästgrundets kapell	23
Historik	23
Byggnadsbeskrivning	24
Prästgrundets bagarstuga	26
Prästgrundets mangelbod	27
Arbetets fördelning och byggnadernas användning	29
Fiskarlivets vardag	29
Fiskarkapell i allmänhet	31
Fiskarkapellet på Prästgrundet	32
Prästkammare i allmänhet	33
Prästkammaren på Bålsön	33
Prästboden på Bålsön	34
Bakning och bak-/bagarstugor i allmänhet	34
Bagarstugan på Prästgrundet	35
Linne, mangling och mangelbodar i allmänhet	36
Vävning	37
Linnelärfv och blekesplatser	37
Mangelboden på Bålsön	38
Mangelboden på Prästgrundet	39
Slutsatser om mangelbodarnas användning	41
Kulturhistorisk värdering och rekommendation till Länsstyrelsen	42
Prästgrundets kapell	42
Prästgrundets bagarstuga och mangelbod	42
Bålsö mangelbod	43
I Läns museets arkiv förvaras	44
Källförteckning	44
Administrativa uppgifter	46

Bålsö fiskeläge från havet. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2005.

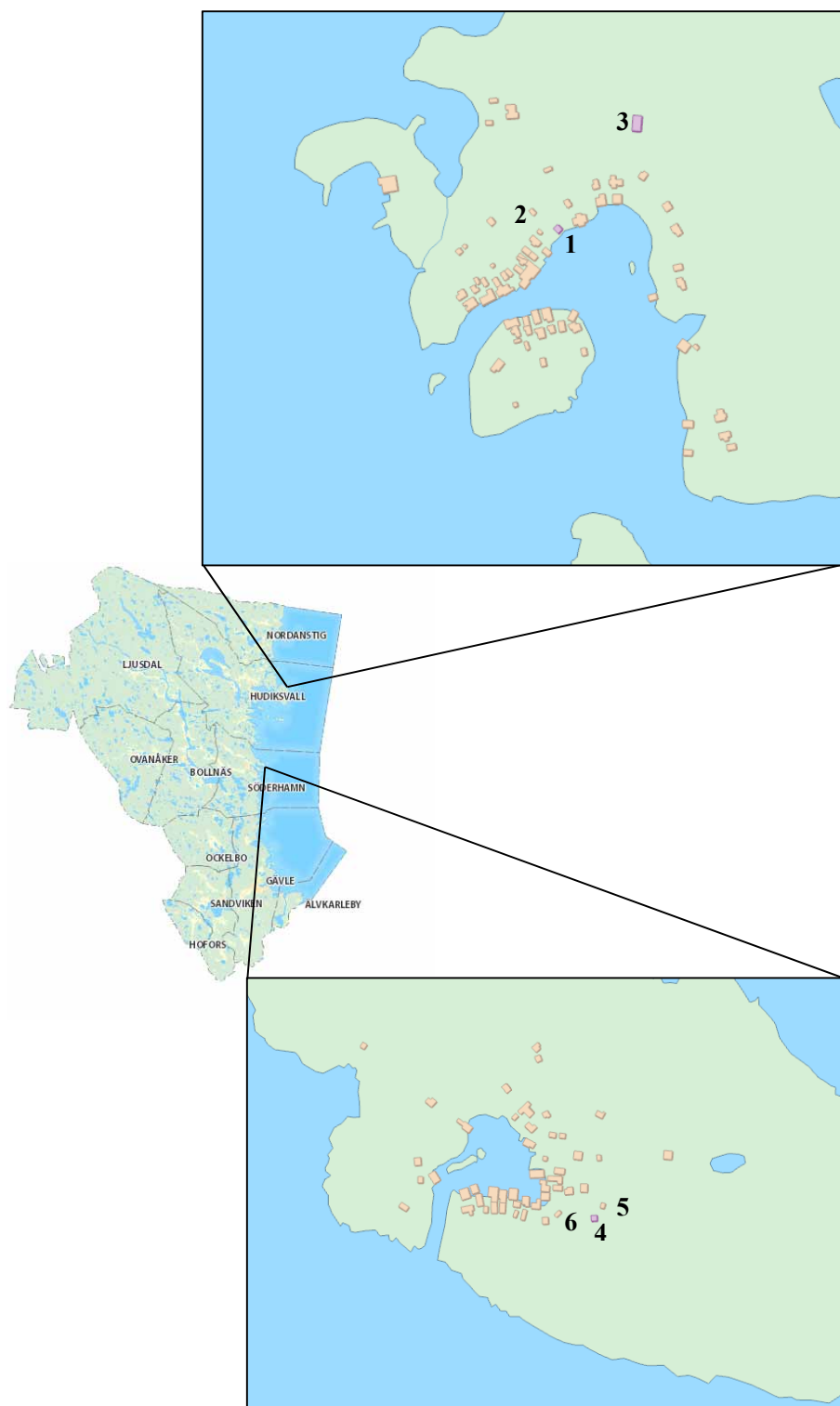
INLEDNING

I de båda fiskelägena på öarna Bålsö och Prästgrundet i Hudiksvalls respektive Söderhamns skärgård finns ett antal gemensamhetsägda byggnader. Under 2012 väcktes fråga om byggnadsminnesförklaring av mangelboden på Bålsön samt motsvarande fråga om byggnadsminnesförklaring av kapellet, mangelboden och bagarstugan på Prästgrundet. För att ta ställning till dessa ärenden har Länsstyrelsen Gävleborg efter anbudsförfarande anlitat Hälsinglands museum och Läns museet Gävleborg för att gemensamt utföra en byggnadshistorisk undersökning av de aktuella byggnaderna. Då en av byggnaderna har en relativt omfattande skadebild har utredningen ansett att dessa skador måste behandlas i rapporten för att byggnadsbeskrivningen ska bli så komplett som möjligt. Uppdraget har även omfattat att ge en bild av den juridiska och samhällsliga regleringen av öarnas gemensamhetsbyggnader samt hur de har använts. Utredningen har således innehållit omfattande litteratur- och arkivstudier samt intervjuer med några särskilt utvalda informanter med stor kunskap om dessa miljöer såväl specifikt som i allmänhet.

Genom att arbetet har bedrivits parallellt med det stora stiftsprojektet ”*Fiskarkapell i Gästrikland och Hälsingland*” som pågått 2011–2012 har nya faktauppgifter som framkommit om fiskarkapellen och de fiskelägen där de är belägna kommit till direkt användning i detta angränsande projekt.

Denna rapport är skriven av antikvarierna Anna-Karin Martinsson och Lars Nylander, Hälsinglands museum, samt antikvarie Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg. För jämförelser med gemensamhetsbyggnader längs andra delar av Norrlandskusten har antikvarie Bodil Mascher, Murberget, Läns museet Väster-norrland samt Jenny Vestlund, Norrbottens museum, bidragit med faktauppgifter om respektive läns kapell och övriga gemensamhetsägda byggnader i tabellform.

Om linne och linnehanteringen har Ann-Marie Björk, Läns museet Gävleborg, bidragit med värdefulla faktauppgifter samt utfört sökningar i bouppteckningsmaterial. Murare Erik Andersson har delat med sig av sina kunskaper om bakugnar och deras utformning. Många uppgifter om fiskarlivet är hämtade från bålsöhistorikern Gunnar Selin och den långa intervju vi gjorde med honom, men även från samtal och intervjuer med bland annat Lars Lindstedt på Storsjungfrun och Carl-Adolf Murray, Gästrike-Hammarby. För övriga källor hänvisas till källförteckningen.

Karta över Gävleborgs län samt förstoringar av Bålsö fiskeläge (överst) och Prästgrundets fiskeläge (nederst). I Bålsö fiskeläge är följande byggnader markerade: 1: Mangelboden, 2: Prästkammaren, 3: Bålsögården. Bålsö kapell ligger utanför kartbilden. I Prästgrundets fiskeläge är följande byggnader markerade: 4: Kapellet, 5: Mangelboden och 6: Bagarstugan. Källa för samtliga kartbilder: cX-kartan.

FISKELÄGENAS FRAMVÄXT OCH ORGANISATION

I äldre tid

Människan i sjörika och kustnära områden har alltid livnärt sig på fisk i olika utsträckning. Hur det äldsta fisket var organiserat är okänt, men sedan medeltiden skedde en typ av *fjärrfiske*, där fiskare kom seglande under våren för att bosätta sig i fiskelägen – på fastlandet såväl som på öar – och fiska i havet. På hösten reste de så tillbaka över havet till staden, där de bodde under vintern som borgare. För norrlandskustens vidkommande verkar dessa fiskare av ålder ha kommit från Norrtälje, Södertälje, Uppsala och andra uppsvenska städer, men främst från Gävle.

Före Gustav Vasas tid verkar allt fiske i havet ha varit fritt.¹ Bönder i havsnära socknar gav sig ut till havs för att fiska. Ett kungligt brev daterat 7/8 1542 berättar att de som ”*byggie och boo vdi Forssa, Tuna och flere the Sockner vdi Helsingelandh*”² fiskade med Arnö i Rogsta socken som hemmahamn. De senaste två-tre åren hade Arnöborna kört bort inlandsfiskarna, men det kungliga brevet fastslår att den som ville nyttja fisket fick bygga fiskebodas och hyddor utefter stranden, bara inte åker och äng skadas. Kungen passade även på att skattlägga fisket, var ”sjunde lott” av notarna – d v s en sjundedel av fångsten (14 %) – skulle lämnas till kronan.³

Kungen hade nu fått upp ögonen för fisket efter norrlandskusten och befallde sin ståthållare att undersöka saken, vilket skedde 1544. Gustav Vasa stadgar i ett brev daterat 1/3 1545 att den bofasta befolkningen försökt ta ut avgifter från tillresta fiskare, men att en bonde inte kunde ta tull eller skatt av en bonde, varför kungen beslutade att vem som helst fick fiska, men att var femtonde tunna skulle erläggas i skatt. Saltet till den femtonde tunnans skulle dock betalas av kronan.⁴ Med andra ord skulle 6,7 % av fångsten ges i skatt.

Även fortsättningsvis fanns andra fiskare än Gävlefiskarna till viss del kvar i trakterna. År 1726 nämns att på Bålsön fanns 18 båtlag från Hudiksvall och 2 från Norrtälje.⁵

Gävlefiskarna

Alltifrån stadsgrundandet 1446 hade gävleborna fiskeprivilegier. De fiskade efter kusten så långt norrut som till Umeå. Både på fastlandet och på skären anlades fiskelägen där fiskarna och deras familjer bodde under sommarsäsongen. Gävlefiskarnas fiskelägen kallades ”Gävlebohamnar” och enligt uppgift fanns allt som allt 87 sådana. Under vinterhalvåret bodde fiskarna inne i Gävle, vars befolkning till mycket stor del bestod av denna fiskande befolkning.⁶

Som ovan nämnts beslutade Gustav Vasa 1545 att vem som helst fick fiska mot att var femtonde tunna erlades i skatt. Tolv år senare, år 1557, gav kungen ensamrätt på allt fiske efter Norrlandskusten till Gävleborna mot att de erlade var tionde tunna i skatt. Med andra ord skulle 10 % av fångsten lämnas i skatt.

¹ Förutom den strömming som såldes på Älvkarleby marknad, vilken hade beskattats vid själva marknaden. Widmark, 1945, s. 315

² Widmark, 1945 s.314f

³ Ibid

⁴ Ibid, s.315 f och Eskeröd, 1946, s. 323

⁵ Brun, 1932 s. 216.

⁶ Eskeröd, 1946.

Fram till slutet av 1500-talet var Gävle enda stad i Norrland, men under perioden 1582-1624 grundades städer på jämna avstånd efter hela kusten, för Hälsinglands del Hudiksvall 1582 och Söderhamn 1620. Grundandet av Hudiksvall ändrade inledningsvis inte Gävlefiskarnas fiskemonopol, men 1588 gav kungen Bålsön till Hudiksvall. År 1591 klagade gävlefiskarna på att fiskare från de ”nygrundade städerna” (d v s Hudiksvall och Härnösand) hade begärt ersättning från gävlefiskarna för deras fiske. Kungen gick på gävlefiskarnas linje och beslöt att de fortsättningsvis skulle få fiska vid Helgön (= Störjungfrun), Agön och Bålsön samt vissa fiskevatten i Medelpad och Ångermanland.⁷

Efter en turbulent period delades fiskelägen upp allt mer mellan de lokala städernas borgare och Gävlefiskarna. Vissa fiskelägen dominerades av Gävlefiskare, andra av Hudiksvalls- respektive Söderhamnsfiskare. Fisket var av mycket stor betydelse för Gävle, då en stor del av befolkningen sysslade med detta. Efter 1600-talet verkar de viktigaste Gävlebohamnarna ha legat i Ångermanland, Medelpad och för Hälsinglands del efter kusten mellan Hornslandet och landskapsgränsen.

Hälsinglands stadsfiskare

Anledningen till att Hudiksvalls stad anlades 1582 var främst merkantila. Fiske verkar inte ha varit en syssla för invånarna i Hudiksvall förrän 1590, det första år som tullströmming nämns. 3 ¾ tunna tas upp detta år. Två år senare är mängden 20 tunnor.⁸

Fisket var lönande och antalet fiskare ökade hastigt. År 1598 nämns att trettio hudiksvallsfiskare med tolv båtar bedrev fiske vid Agön och Bålsön.⁹

Karl IX utfärdade 11/7 1602 ett privilegiebrev för Hudiksvall, där det framgår att Bålsön skulle höra till Hudiksvall. Även rätten ta ved på Gackerön tas upp i brevet.

Under 1600-talet och 1700-talet ökade antalet stadsfiskare och nya hamnar anlades. År 1651 tillsatte magistraten en hamnfogde för Kråkön och Innerstön. År 1710 tillsattes hamnfogdar på Olmarna (Tuna- respektive Idenorsolmen) och på Hölick.¹⁰ Först år 1712 sattes de första skärboningarna upp på Drakön. Kuggörarna nämns första gången som fiskeläge 1767 och året efter fick Kuggörarna egen hamnfogde.¹¹

Söderhamns privilegiebrev från 7 september 1620 räknar upp ett stort antal öar och skär som skulle tillhöra Söderhamn.¹² Sammanlagt är det en över tre mil lång kuststräcka med hela Söderhamns stora skärgård som fortfarande tillhör Söderhamn. Tanken var givetvis att ge de inflyttande borgarna möjligheter till ett gott fiske. Även på dessa öar fanns Gävlebohamnar och precis som längre norrut var vissa fiskelägen delade mellan den lokala stadens fiskare och de som kom från Gävle, medan andra var helt befolkade av fiskare från en enda ort.

Även i Söderhamns skärgård fanns hamnfogdar och tillsättningen av dessa fungerade på samma sätt som i Hudiksvall. År 1662 nämns att det fanns hamnfogdar på Storkänningen, Enskär, Prästgrundet och Skatan.¹³

⁷ Brun, 1932, Widmark, 1946

⁸ Brun, 1932, s.35

⁹ Ibid, 1932, s.35.

¹⁰ Brun, 1944 s.213

¹¹ Brun, 1932 s.215.

¹² Jensen, 1919.

¹³ Granlund, 1978, s. 43.

Fiskarsocieteterna

Fiskarsocietet var en sammanslutning för fiskare och dessa fanns i städerna. Fiskarsocieteten skulle ha översyn av hamnrätterna och organisationen av notdragningen. Eftersom andra av städernas societeter hade rätt till fiske behandlades även frågor som rörde detta. Även i andra frågor förde fiskarsocieteten fiskarnas talan. I Söderhamn drevs i många år frågan om fiskarnas bänkrum i kyrkan. Man tyckte att man placerades ofördelaktigt i jämförelse med de andra societeterna (handelsmännens och faktorismedernas). Detta är ett exempel på att societeten arbetade på att försvara fiskarnas status och kanske höja den. När det gällde större frågor, om nya lagar o.s.v. förde fiskarsocieteterna i Hudiksvall, Söderhamn och andra norrlandsstäder gemensam talan.¹⁴

Gävle fiskaresocietet grundades omkring 1738.¹⁵ I Hudiksvall nämns ”*fiskare-societeten*” första gången 1773 i samband med ett val till stadens äldste, men det är oklart hur fast i sin form denna sammanslutning var. Hudiksvalls fiskarsocietet grundades 1791.¹⁶ Söderhamns fiskarsocietet grundades förmodligen även på 1790-talet.¹⁷ Efter kommunbildningarna omvandlades societeterna till föreningar.¹⁸

Hamnlag och hamnrätt

Den i vissa fall ensliga och isolerade tillvaron i fiskelägena, med långt till världslig och kyrklig makt, medförde att hamnrätter inrättades.

I Hudiksvalls skärgård fanns två hamnrätter, en med säte på Bålsön och en på Agön. Hamnrätterna har anor från medeltiden och fungerade som specialdomstolar för mål som rörde fisket och särskilt ordningsfrågor. Sammansättningen och maktbefogenheten var reglerad genom hamnförordningar utfärdade av Kungl. Maj:t. Hamnfogde valdes vanligtvis på tre år. Enligt 1771 års hamnordning skulle hamnrätten bestå av hamnfogde och fyra ”*för beskedelig lefnad och kundskap i fiskeinäringen kända fiskare*”.¹⁹

Hamnrätten skulle vaka över att hamnordningen efterlevdes. Enligt denna skulle fiskarna gå i gudstjänsten i kapellet eller lyssna till postilleläsningen i kapellet då präst inte var på plats. På de stora böndagarna skulle fiskarna ta sig till en kyrka på fastlandet och skaffa intyg från prästen att uppvisa på ön. Inget fiske eller arbete med redskapen fick förekomma efter helgmålsringningen utom ”*då fiskestimmar tillstöta*”. Vidare fanns förordningar för att ordningen i fisket skulle upprätthållas för att inga tvister skulle uppstå. Grund skulle märkas ut och kröning (kontroll att det var rätt rymdmått) av tunnor skulle utföras av hamnrätten.²⁰

Hamnrätter fanns på Bålsön och Agön till 1852, då fiskeristadgan beslutade att de skulle ersättas av ordningsmän i hamnarna. Samma stadga säger att ordningsmännen skulle väljas av fiskarna själva och att länsstyrelsen skulle utfärda förordnanden. Det stadgas vidare att nämnden skulle avlägga domared,

¹⁴ Ibid. s. 41 ff.

¹⁵ Eskeröd, 1946.

¹⁶ Arkivet förvaras i Hälsinglands museum

¹⁷ Arkivet förvaltas av Söderhamns Kust- och Skärgårdsförening.

¹⁸ Eskeröd, 1946.

¹⁹ Brun, 1932, s.216.

²⁰ Ibid, s.216

de skulle föra protokoll och att de skulle väljas av de fiskelag som hörde under hamnrätten men att valet skulle godkännas av stadens magistrat.²¹

Var hamnrätten hade sitt säte i Söderhamn har i nuläget inte kunnat utrönas, men med tanke på kappellets belägenhet på Störjungfrun, att det var ett stort fiskeläge och att en av hamnfogdarna redan 1662 hade sin hemvist där är Störjungfrun en rimlig gissning.

²¹ Brun 1944, s.151.

FISKELÄGENAS GEMENSAMHETSANLÄGGNINGAR

I fiskelägena längs Norrlandskusten finns en rad olika slag av gemensamhetsbyggnader som uppförts för olika behov vid skilda tidpunkter genom historien. Nedanstående beskrivning utgår dock huvudsakligen från förhållanden i Gästrikland och Hälsingland, men med utblickar mot motsvarande anläggningar längs andra delar av Norrlandskusten. I detta kapitel beskrivs främst de fysiska byggnaderna och anläggningarna, medan användningen av husen beskrivs i ett separat kapitel senare i rapporten.

Kuggörarnas fiskarkapell uppfört 1778. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2005.

Fiskarkapell och kustkapell

Längs Norrlandskusten finns idag 37 bevarade fiskarkapell som så vitt känt är har tillkommit under perioden 1603-1978. Merparten av dessa har dock uppförts under 1600- och 1700-talet. Allra flest kapell finns bevarade i Ångermanland med 13 stycken därefter följer Hälsingland med nio kapell, Västerbotten och Norrbotten med fem kapell var, Medelpad med tre stycken kapell och slutligen två kapell i Gästrikland. Det finns dock uppgifter på många håll att de nuvarande fiskarkapellen har föregåtts av tidigare kapellanläggningar, ofta på samma plats och ibland i anslutning till samma fiskeläge eller ö. Ofta härstammar de första kända beläggen om dessa kapell från 1600-talet.

På ett antal platser, i Gävleborgs län exempelvis på Kapellskär vid Iggön i Gästrikland, på Drakön och Bålsön i Hudiksvalls skärgård finns uppgifter om äldre begravningsplatser där det även kan ha funnits någon form av små kapell. Troligtvis utgör dock dessa kapellplatser spår av ett äldre tidsskede som kanske mer kan kopplas till sjöfarten längs kusten och det finns inga spår som antyder att det i dessa fall skulle ha varit fiskarkapell knutna till fiskarnas långväga fiskeresor längs Norrlandskusten.

Av Gävleborgs 11 bevarade kapell uppfördes fyra på 1600-talet, två på 1700-talet och tre på 1800-talet. Därtill finns två moderna kapell, Hölick och Olmen, som byggts med de äldre kapellen som inspiration under 1900-talet. Samtliga tre

kapell som uppfördes i länet under 1800-talet tillkom under den korta perioden 1826–1843. Under samma tidsperiod skedde dessutom en stor tillbyggnad av Agö kapell.

De äldre fiskarkapellen följer till sin utformning oftast en rad grundprinciper:

Kapellens exteriör:

- Timrad, relativt låg rektangulär avlång byggnad med gavelingång och sadeltak.
- Klockstapel fäst vid byggnadens gavel och stående på marken, vanligtvis i form av två vertikala träspiror som bär upp en klockbock försedd med en gjuten klocka och ett litet sadeltak.
- Fattigbössor fäst på byggnaden eller klockstapeln.
- Taknocken utsmyckad med utsirade takspiror med dekorerade flöjlar eller alternativt vitmålade träkors.

Kapellets interiör

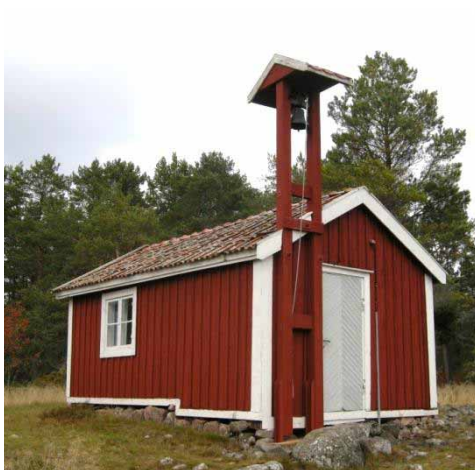
- Huvudsakligen samma uppbyggnad som ett traditionellt kyrkorum fast i mindre skala.
- Mittgång, slutna bänkinredning och korbänkar med skrank mot koret.
- Altare och liten altarring med knäfall.
- Predikstol, i vissa fall som altarpredikstol placerad i koret.
- Läsbänk till höger om altaret med plats för läsaren som ledde läsningen om ej någon präst var närvarande i kapellet.
- Vanligt att delar av kapellets äldre inredning tidigare har funnits i områdets huvudkyrka och därefter återanvänts.

Vissa kapell präglas av en karaktäristisk enkelhet med vitmålade timmerväggar och tak, medan kapell i större fiskelägen i flera fall har inredningar av samma konstnärer som utsmyckade huvudkyrkorna.

Kapellen ligger vanligtvis en liten bit ifrån fiskeläget, många gånger i ett höjdläge med utsikt över hamnen. På grund av landhöjningen har dock flera kapell med tiden hamnat långt från vattnet när hamnen har flyttats som exempelvis på Bålsön eller Storjungfrun i Gävleborgs län.²²

Prästkammare

En prästkammare är vanligtvis en timrad byggnad, vars fasad är klädd med stående rödmålad panel och snickerier och omfattningar i vit kulör. Huset har gavelingång och ofta fönster i två eller tre av de övriga väderstrecken. Yttertaget utgörs ofta av sadeltak med taktäckning av tegel. Huset inrymmer vanligtvis endast ett rum eller ett rum och en liten förstuga, men saknas förstuga har byggnaden ofta istället ett skärmtak ovanför dörren. Rummet är normalt försett med tapeter och möblering i form av säng eller bäddbar soffa, bord och stolar

*Bålsö prästkammare. Foto: Daniel Olsson, Läns-
museet Gävleborg 2005.*

²² Fiskarkapellprojektet. Utkast till rapport 2012

samt många gånger en kommod med handfat. Prästkammaren ligger vanligtvis en liten bit ifrån kapellet²³, men fortfarande ofta centralt i fiskeläget, många gånger med god utblick över hamnen.

Exakt när den första prästkammaren uppfördes är inte särskilt lätt att klarlägga då handlingar ofta saknas från den äldsta tiden, men på Bålsön omtalas ”Prästboningarne” 1729.²⁴ Samma begrepp återkommer två år senare på Agön då räkenskaperna för år 1731 anger att ”*Prästboninngarne förbättrades*” och 13 år senare upptas bland kapellets inkomster ”*hyra för prästehusen*”.²⁵ Uppenbarligen har det rört sig om flera byggnader för prästens behov som avses, se mer om detta under rubriken Prästbod nedan. Att ”*prästboningarne förbättrades*” 1731 bör väl också antyda att byggnaden inte heller då var nyuppförd. År 1792 uppförs en ny ”*preststufva*” med mur på Bålsön.²⁶

I Gävleborgs län finns äldre prästkammare på Bålsön, Kuggörarna, Kråkön och Agön. Några säkerställda uppgifter om fler, nu rivna, prästkammare vid andra fiskarkapell i länet har ej påträffats, men vid det 1888 nedbrunna fiskarkapellet i Arnövik, nordost om Hudiksvall fanns dock en liten byggnad, inritad på en plankarta år 1884 som möjligen kan ha varit en prästkammare.²⁷

På Agön finns både den nuvarande prästkammaren och dess föregångare från 1700-talet bevarade. Den nuvarande prästkammaren på Agön är den allra största i Gävleborgs län och den inrymmer ett stort rum möblerat med säng, bord och bänkar samt en smal förstuga, av vilken en del senare har avbalkats till ett litet pentry. Prästkammaren på Kråkön är minst av de äldre i detta län. Vid Bergöns och Lövgårds kapell finns moderna prästkammare och förrådsbyggnader som uppförts i slutet av 1900-talet.

Att döma av de bevarade räkenskaperna för kapellen, där vanligtvis även prästkammarna beskrivs, lades mycket arbete ned på att hålla dessa hus i gott skick. Det verkar även vara viktigt att förse dem med relativt påkostad inredning. På Agön antecknas följande i protokollet år 1809: ”*Hamnfogden förfärdigar hamnbornas prästkammare med tapeter af egen bekostnad*”.²⁸ Enligt tapetexpert Ingela Broström, Läns museet Gävleborg, är detta ännu ett tydligt exempel på att tryckta tapeter vid denna tid börjar förekomma i ett antal olika påkostade miljöer i Hälsingland.²⁹

På Brämön i Medelpad uppförde hamnlaget en prästkammare år 1824 för ”*Skärugårdsprästens behof*”. Åtta år senare försågs prästkammaren med panel och ”*skiärgårdspredikanten E.O. Nordberg lät af egna medel tapetsera nämnde kammare med förbehåll att den af Hamnlaget på alt sätt vårdas...*” Brämöns hamnlag hade fram till 1900-talet huvudansvaret för såväl prästkammaren som kapellets underhåll.³⁰

²³ På Bålsön är avståndet hela en kilometer mellan kapellet och prästkammaren, men detta beror på att fiskarkapellet fick stå kvar när övrig bebyggelse och sannolikt även prästkammaren under 1840-talet flyttades till det nya hamnlaget på öns södra del.

²⁴ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVb:1, pag.3.

²⁵ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVa:1, pag.15 och 29.

²⁶ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv P IVb:1, pag. 42

²⁷ Lundell, 1988, s.18

²⁸ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVa:1, utgifter 1809 (pag. saknas)

²⁹ Broström, I. Muntlig uppgift, november 2012

³⁰ Näsman O. Debattartikel, Sundsvalls tidning 2007-06-13 (Internetupplaga)

Prästbodar

Med begreppet prästbod avses en ekonomibyggnad i fiskeläget som fungerade som ett förvaringsutrymme för den lön som prästen fick i natura, men den kunde även användas för insaltning av dessa varor.³¹ Uppgifter om prästbodar i fiskelägen är mycket sparsamt förekommande i det genomgångna arkivmaterialet, men att så är fallet skulle kunna bero på att de tillhör ett äldre tidsskede och/eller att husen har haft andra benämningar.

I Agö kapellbok upptas i förteckningen över utgifter år 1715: ”*Bräde till prästboden*”³², vilket är den tidigaste uppgift som vi påträffat om någon gemensamhetsägd byggnad i länets fiskelägen utöver fiskarkapellen. I Bålsö kapellbok omtalas 1747 ett lån till ”*Presteboden*” och tio år senare lagning av samma lån.³³

Den legendariske Bålsöfiskaren Alfred Löjdström omtalade i en intervju 1941 att en prästbod har funnits intill prästkammaren på Bålsön.³⁴ Enligt Gunnar Selin, som kände Löjdström, är det dock den nuvarande mangelboden som i detta fall avses i Löjdströms beskrivning.³⁵ Se mer om detta under *Arbetets fördelning och byggnadernas användning* nedan. Några övriga byggnader som beskrivits som prästbodar än ovanstående har ej påträffats i vår genomgång.

Mangelboden på Kråkön. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011.

Mangelbodar

De hus som här nedan beskrivs som mangelbodar är både byggnader som har uppförts för att huvudsakligen inrymma en mangel och de som senare har fått denna funktion och användning. Alla dessa har dock sannolikt nyttjats och ägts gemensamt, troligen vanligen av hamnlaget. Bevarade mangelbodar finns förutom i fiskelägena på Bålsön och Prästgrundet, vilka ska beskrivas mer utförligt

³¹ Lundell, J. 1999, s.15

³² HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv P IVa:1, pag. 8

³³ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv P IVb:1, pag. 20 och 24

³⁴ Lundell, J. 1999, s.15

³⁵ Selin, G. intervju 2012-10-09.

senare i denna rapport, även på Kråkön. Mangelbodar har även funnits i Agöns och Lövgrunds fiskelägen.

Kråköns mangelbod

Längs en av gångstigarna från Kråkö hamn till kapellet som är beläget i ett höjdläge passerar en rödmålad timrad närmast kvadratisk byggnad med sadeltak och gavelingång med en bred port i svart kulör. Detta hus är mangelboden vars inre består av ett enda stort rum med obehandlade träytor och öppet upp till åstaket. På rummets norra sida står en stor narad trämangel med packning av stora naturstenar. På rummets väggar finns mängder av inristningar och anteckningar från olika tider.

Agöns mangelbod

På Agön fanns det fram till 1950-talet en timrad mangelbod med stenmangel, vilken emellanåt då fortfarande användes.³⁶ Byggnaden avritades även av Greta Rodenstam och teckningen publicerades i en artikelserie om byggnader på Agön i Hudiksvalls tidning 1958.³⁷ Boden finns även avritad på enkel planritning av Nordiska museet 1955. I Agö kapellbok omnämns mangelboden 1903 i räkenskaper, då en nyckel till detta hus införskaffas.³⁸ På kapellstämman 1947 togs ett förslag till en upprustning av mangelboden upp, men frågan bordlades och återkommer sedan inte mer i handlingarna.³⁹ Byggnaden såldes istället till en privatperson som inredde mangelboden till sommarbostad och detta hus finns fortfarande kvar. Mangeln finns dock inte längre bevarad.⁴⁰

Lövgrunds mangelbod

En liten mangelbod har även funnits i fiskeläget på ön Lövgrund nordost om Gävle. Sannolikt var även denna mangelbod ägd av hamnlaget. Boden var timrad av tunt timmer och endast cirka två gånger två meter i storlek, med en påbyggnad. Huset flyttades senare, men förföll kring mitten av 1900-talet varefter det revs. Någon mangel fanns inte kvar i byggnaden efter flytten.⁴¹

Övriga mangelbodar i fiskelägen

I Grunnans fiskeläge i Ångermanland har det funnits en mangelbod, som det numer endast återstår en ruin av. Flera privata mangelbodar, men ingen gemensam, fanns tidigare vid Trysunda fiskeläge i samma kommun.⁴² På Kungsuddens fiskeläge på Hindersön i Norrbottens skärgård fanns en privatägd mangelbod kvar 1963⁴³, men några gemensamhetsägda mangelbodar är inte kända alls i fiskelägen i denna del av landet.⁴⁴

³⁶ Hedlund, A, muntliga uppgifter mars 2013.

³⁷ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVa:5, Urklipp Hudiksvalls nyheter 1958-10-11. I serien *Agörapsodi* av Greta Rodenstam med teckning på mangelboden av författaren.

³⁸ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVa:2, s.61

³⁹ Ibid, s.57

⁴⁰ Hedlund, A, muntliga uppgifter mars 2013.

⁴¹ Löf, L, intervju 2012-10-31.

⁴² Uppgifter sammanställda av Bodil Mascher, Murberget, Läns museet Västernorrland, nov. 2012.

⁴³ Beskriven i en etnologisk undersökning 1963, enligt: www.fjukson.se/kungsudden.htm

⁴⁴ Vestlund, J. Norrbottens läns museum. Enl. tabellsammanställning och mail, oktober 2012.

Bagarstugor

Här nedan ska några kända bagarstugor i Gävleborgs fiskelägen beskrivas. Bagarstugan på Prästgrundet behandlas dock utförligt senare i rapporten.

Bålsöns bakstugor

Intill den gamla hamnen på Bålsön låg fiskeläget fram till 1840-talet då den på grund av uppgrundningen flyttades en dryg kilometer till öns södra del och det nuvarande hamnläget. Öns kapell från 1603 ligger dock kvar på ursprunglig plats och i anslutning till detta och kring den forna hamnbassängen finns mängder av stensättningar efter bryggor, grunder, spisrösen och andra lämningar av den omfattande bebyggelse som en gång fanns här. Fiskeläget omfattade en tid hela 36 hushåll. Bland lämningarna finns även grunder kvar efter tre förmodade bakstugor. I den nuvarande hamnen har också minst tre bakstugor funnits; en på den s.k. Holmen vid hamnen och två där merparten av fiskar-bebyggelsen ligger idag.⁴⁵ Om det var samma bakstugor som flyttades och återanvändes är inte känt, men ej heller otänkbart, då merparten av byggnaderna sannolikt plockades ned och återuppfördes i den nya hamnen. Ingen bakstuga finns dock bevarad med bakugn på Bålsön idag.

Bagarstugan på Storjungfrun. Foto i Lars Lindstedts fotosamling. Fotot något beskuret.

Storjungfruns bagarstuga

På ön Storjungfrun i Söderhamns skärgård fanns en gemensam bagarstuga redan år 1800, enligt en citerad uppgift ur Söderhamns fiskarsocietets handlingar. Byggnaden fanns kvar fram till 1960-talet och den mättes upp och dokumenterades av Olle Homman från Nordiska museet 1955. Enligt Homman kunde byggnaden av dess yttre att bedöma mycket väl vara en 1700-talsbyggnad. Huset var timrat med tak av nävertäckning och takspån med en låg ingång på gaveln och två mindre fönster. Byggnaden var närmast kvadratisk med en stor murad bakugn av tegel i ett av hörnen som upptog mer än en fjärdedel av golvytan. Ugnen såg dock ”relativt ny ut” vid Nordiska museets besiktning. Inredningen bestod av bakkbord, bänk med baktråg och brödhyllor av trä.⁴⁶

⁴⁵ Selin, G. Intervju 2012-10-09.

⁴⁶ Nordiska museet. Storjungfruns fiskeläge, uppmättningsritning av olle Homman 1955.

Vid denna besiktning hade emellertid förfallet pågått en lång tid och byggnaden gick ej längre att använda för ursprungligt ändamål. Storjungfruforskaren Lars Lindstedt, född 1945, minns hur han och hans vänner under 1950-talets senare del brukade klättra in i den förfallna byggnaden genom ett fönster för att sitta där och berätta spökhistorier. Byggnaden finns även med på två äldre foton i Lars Lindstedts fotosamling. Vissa baktråg och annan bakutrustning togs om hand av Lindstedts morföräldrar och finns fortfarande bevarade i den närbelägna äldre fiskarstuga som Lindstedt äger och som tillhört hans morföräldrar.⁴⁷ Bagarstugan lämnades att förfalla och idag återstår endast några timmervarv samt en stor spisgrund av denna byggnad.⁴⁸

Lars Lindstedt vid ruinen efter Storjungfruns bagarstuga. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012.

Bönhamns bagarstuga

I Bönhamns fiskeläge i Ångermanland finns en bagarstuga som enligt uppgift ska ha byggts under 1800-talet. Huset har timmerstomme samt regelverk i entrédelen med utanpåliggande rödmålad locklistpanel samt tak av betongtegel. Senare har byggnaden fungerat som permanentbostad och bakugnen har rivits. Efter att ha varit utannonserat till försäljning övertogs byggnaden av hamnföreningen för att åter kunna nyttjas som en samlingspunkt i fiskeläget. År 2002 genomfördes en renovering av huset som delvis bekostades med byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen. Vid detta tillfälle återuppfördes bakugnen på samma plats som tidigare för att kunna nyttjas för tunnbrödsbakning.⁴⁹

Övriga bagarstugor i fiskelägen

Förutom den ovan nämnda bagarstugan vid Bönhamn har inga uppgifter påträffats om gemensamma bagarstugor i fiskelägen i Västernorrlands län.⁵⁰ Motsvarande förhållande gäller även Norrbottens fiskelägen⁵¹, men i det tidigare omnämnda fiskeläget Kungsudden på Hindersön fanns 1963 tre privata bagarstugor, varav två av dessa användes för bakning två gånger per år. I det tredje

⁴⁷ Lindstedt, L, intervju 2012-08-29 samt intervju 2012-11-16.

⁴⁸ Besök på platsen 2012-11-16.

⁴⁹ Mascher, B 2002, s.3ff

⁵⁰ Mascher, B. Enl. tabellsammanställning, nov 2012.

⁵¹ Vestlund, J. Enl. tabellsammanställning och mail, okt. 2012.

fallet omtalas att bagarstugan används som magasin och för förvaring av vävstolar sommartid.⁵²

Övriga gemensamhetsägda byggnader och anläggningar

Förutom de byggnadstyper som uppräknats här ovan finns det ett antal olika byggnader som uppförts i skilda sammanhang. I flera fiskelägen i Hälsingland tycks det vanliga ha varit att fiskarna uppförde enskilda djurhus för exempelvis kor och getter. Getterna hade fiskarna ofta med sig från staden medan kor kunde hyras in under sommarmånaderna. Ett mycket litet äldre timrat gethus av detta slag, sammanbyggt med ett utedass, finns bevarat väster om Bergöns kapell.⁵³ På Agön var däremot djurhanteringen samordnad och en särskild anställd kvinna vaktade öns getter och hon fick bo i den sk Kullstugan som ägdes av hamnlaget. Denna byggnad fanns kvar i hamnlagets ägo till 1947 då den såldes.⁵⁴

På ön Tuppen i Söderhamns skärgård fanns en fiskarstuga, benämnd ”*Tuppstugan*” som ägdes gemensamt av Söderhamns fiskarsocietet. Redan år 1830 reparerades den på bekostnad av societeten, men den revs 1882 då den ansågs som obehövlig. På ön Enskär i samma skärgård uppförde denna fiskarsocietet 1859 en annan gemensam fiskestuga för 20 personer.⁵⁵

Flera av Västernorrlands fiskelägen har haft gemensamhetsägda salterier, exempelvis på Ulvön och vid Barsvikens fiskeläge. Vid skeppsmalen har även en gemensamt ägt isbod för kylning av fisk funnits. Intill Trysunda kapell i Ångermanland fanns en likbod år 1933, men den har senare rivits.⁵⁶

Dansbanor har funnits och finns i anslutning till ett flertal fiskelägen längs kusten, bland annat vid Skeppsmalens fiskeläge i Ångermanland.⁵⁷ På Bålsön byggde ungdomarna en dansbana av virke som transporterats av ett fartyg som strandade på ön och blev vrak 1924.⁵⁸ Dansbanor har även funnit på Kråkönen och Agön.⁵⁹ På Bålsön uppfördes 1980-1981 den s.k. Bålsögården som är en samlingslokal för ön som ofta används vid fester och andra sammankomster på ön.⁶⁰

Förutom dessa byggnader har det även funnits ytterligare olika anläggningar som ägts och brukats gemensamt i ett fiskeläge, exempelvis hamnanläggningar med pirar och bryggor, men även gistvallar för torkning av skötarna. Gemensam brandsläckningsutrustning har även funnits och finns fortfarande i många fiskelägen.

Dansbanan på Prästgrundet. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

⁵² Beskrivna i en etnologisk undersökning 1963, enligt: www.fjukson.se/kungsudden.htm

⁵³ Besök på platsen 2011-10-13.

⁵⁴ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IVa:2, s.57

⁵⁵ Granlund, 1978, 43

⁵⁶ Mascher, B, enl. tabellsammanställning, nov 2012.

⁵⁷ Mascher, B, enl. tabellsammanställning, nov 2012.

⁵⁸ Selin, 2002, s. 28

⁵⁹ Hedlund, A, muntliga uppgifter mars 2013.

⁶⁰ Ibid, 2002, s. 18

DETALJERADE BYGGNADSBESKRIVNINGAR

Mangelboden på Bålsön

Mangelboden. Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Historik

Mangelboden på Bålsön ligger mitt i fiskeläget. Boden har med största sannolikhet flyttats till sin nuvarande placering från det gamla fiskeläget 1844 eller åren därefter. Den första flytten från den gamla hamnen till den nuvarande gjordes 1844. Det är oklart om mangelboden använts som sjöbod efter flytten. Det verkar som att den mer nyttjats som en gemensamhetsanläggning, åtminstone under slutet av 1800-talet. 1892 köptes den nuvarande stenmangeln in för 13 kronor. I boden förvaras bland annat även en vagga och en likkista. Enligt en förordning skulle det finnas en likkista till hands på ön om någon avled. Kistan användes då till att föra den döde till staden och togs sedan tillbaka till ön. Det finns upptaget i räken-skaperna att kistan rustades 1889 till en kostnad av tre kronor.⁶¹

Byggnadsbeskrivning

Byggnaden är timrad i en våning med en gavelsvale som är öppen till hälften. Längs den södra långsidan finns en tillbyggd brygga som tillkommit efter 1955. Tre av byggnadens sidor är klädda med panel som tillkommit vid olika tillfällen. Den norra gaveln samt den östra långsidan har panel av äldre karaktär än den södra gaveln. Det är bara den södra långsidan som har timret bart.

Mangelboden står till hälften på land och i vattnet. Byggnaden vilar på tre längsgående åsar som delvis ligger direkt på marken, på sjösidan står den på tre trästolpar. I brytningen mellan land och vatten är det utfyllt med stenar av olika storlek, där ligger en tvärgående stock under golvåsarna,

⁶¹ Selin, 2002, s.14

uppallad på kortare trästolpar. Den ligger ungefär vid bodens inre gavelvägg under ingången in till sjöboden. Vid dörren från svalen finns året 1699 inristat.

Taket är ett åstak med tre takåsar. På ett glest undertak av bräder ligger det gamla spåntaket. Ett tegeltak av tvåkupigt lertegel är sedan lagt på det. Idag har boden två dörrar. Den ursprungliga med ingång från gavelnsvalen och en på den södra långsidan. Den på långsidan tillkom 1951. Dörrens syns på en bild tagen 26/6 1955 i Nordiska museets arkiv men nämns märkligt nog inte i uppmättningsritningen från 1955.⁶²

Stenmangeln mot den norra gaveln. Ovanför den hänger åttongen på den bjälke som man monterar upp varpan i. I det högra hörnet syns svampen i det fuktiga virket. Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Invändigt har byggnaden obehandlat timmer med mängder av inskriptioner från årens lopp, från tidigt 1700-tal, den äldsta som påträffades är från 1707.

Utrymmet ovanpå svalen kommer man bara åt inifrån och det nyttjas för förvaring. Där förvaras fortfarande kistan och den vagga som har nyttjats av de boende i fiskeläget. En stenmangel samt en varpställning, så kallad varpa, att ställa iordning varpen inför vävning finns även i boden. En snedställd bjälke löper från en konsol på gaveln snett över rummet. Där finns uttag för att montera upp varpan. Det finns även slitagemärken i golvet där varpan har snurrat. I boden finns även två lurar som användes till att locka på djuren samt hamnlagets åttong (åttong) som är ett kopparmått som i det här fallet rymmer 10 liter. På 1930-talet köptes det in en stubbrytare och en skottkärra att användas för att rusta upp vägen till Gammelhamn, även de förvaras här tillsammans med släckningsutrustning och förstahjälpenattiraljer.⁶³

⁶² Nordiska museets, topografiska arkiv. Hälsingland. Bålsö. Uppmättningsritning av Olle Homman 1955.

⁶³ Selin, 2002, s.14

Dokumentation av skador

Runt byggnaden är det generellt mycket hög marknivå. På den norra gaveln är syllstocken och de närmsta två stockarna i mycket dåligt skick. Marknivån är så hög att man inte ser grundstenarna som torde finnas där. Den höga marknivån har kraftigt försämrat för de rötskadade stockarna. Den östra långsidan är panelslagen så den underliggande timmerstommen har inte kunnat besiktigas. Panelens nederkant och åsen som byggnaden vilar på är kraftigt rötskadad.

Del av mangelbodens östra fasad. Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Mangelbodens västra fasad. Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Även på den västra långsidan, där timret är bart, är de två nedersta stockarna kraftigt rötskadade, framförallt i hörnet på landsidan. Vattnet från taket studsar på bryggan och blöter ner timret längs hela långsidan.

I hörnet på svalen där stolpen bär taket, vid ingången till svalen är det rötskador och sättningar från grundstolpen så att det har blivit sättningar i hela konstruktionen.

I uppteckningen gjord av Olle Homman 1955 för Nordiska museets räkning beskrivs sjöbodens exteriör som ”så mycket vittrad som är normalt för åldern”.

Taket är idag delvis i dåligt skick, det östra takfallet är sämst, takfoten är rötskadad så att den nedersta tegelraden sviktar och delar av hängbrädan saknas. I det nordöstra taket är undertaket kraftigt rötskadat och det regnar in. Till följd av det är det svamppåväxt på insidan av väggen. Vindskivor och vattbrädor är vitmålade. Nockbrädorna är obehandlade.

Sammantaget är skadorna på mangelboden således relativt omfattande och byggnaden i behov av åtgärder.

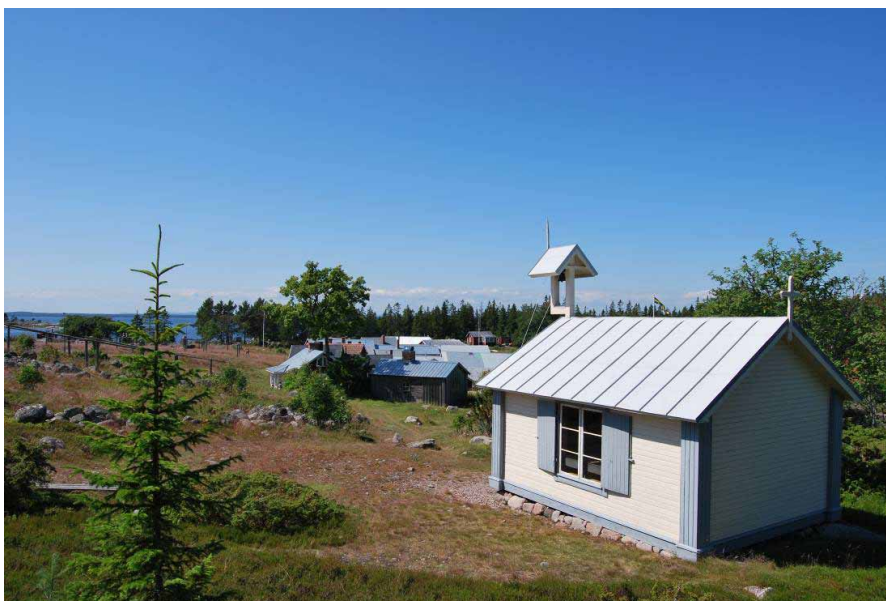
Mangelbodens svale närmast vattnet.

Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Mangelboden från sydost. Foto: Anna-Karin Martinsson, Hälsinglands museum 2012.

Prästgrundets kapell

Kapellet och i bakgrunden fiskeläget. Foto: Fiskarkapellprojektet 2011.

Historik

Kapellet på Prästgrundet ligger öster om fiskeläget på ett litet avstånd från den övriga bebyggelsen på ön. Kapellet byggdes 1826 och invigdes 1830. Det målades invändigt av Anders Wibelius, Söderhamn. Kapellet var alltså inte färdigt då det invigdes 1830 utan det dröjde till 1838 innan det var helt iordningställt.

1888 genomförs en omfattande renovering, i räkenskaperna syns att man köpt in takspån och tre fönsterrutor. Kapellets fasader brädfodras. Både innertaket och yttertaket byts ut. Fram till år 1900 hade kapellet spåntak, men det ersattes då med ett papptak. 1924 byts pappen ut mot falsad plåt. 1927 genomgår kapellet en inre och en yttre renovering. Vid denna renovering så nymålas väggarnas marmorering, men i samma stil som tidigare. Fönstret på gaveln sattes igen och platsen för fönstret fylls av ett marmorerat fält.

1989 utfördes den senaste större renoveringen, då brädfodrades hela östra gaveln samt en del andra ställen som var angripna av röta. Nya fönsterluckor tillverkades och knutbrädorna byttes ut. Hela kapellet skrapades utvändigt och målades om. Invändigt var det bara papptaket som målades. Ommålning av fasaden har även skett 1995–1996.⁶⁴

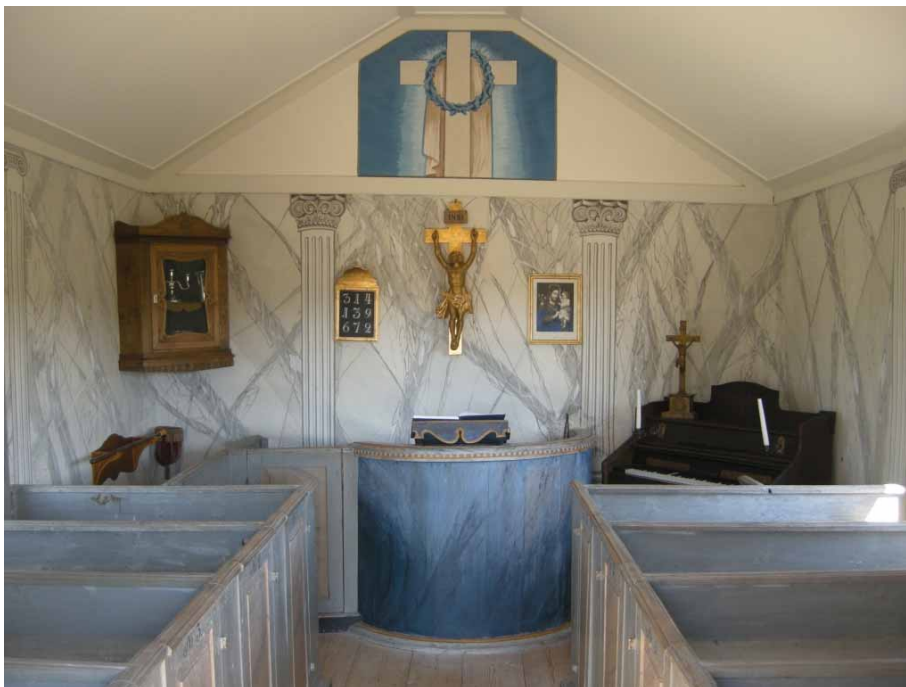
⁶⁴ Fiskarkapellprojektet, utkast till rapport. Bilaga 2, Kronologi Prästgrundets kapell.

Kapellet från sydost. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

Byggnadsbeskrivning

Kapellet är byggt i liggande timmer och är ca 4x6 meter i utvändigt mått. Det står på grundstenar av natursten. Det är panelklätt med en liggande pärlspont-panel på väggarna och knutlådor av stående pärlspont. Runt byggnadens nederkant löper en liggande grå sockel. På den vilar knutlådorna som pilastrar med en utbyggd bas. Sockeln är plåtskodd i överkant mot panelen. Fönster- och dörrfoder är oprofilerade, fönstren som är tvålufts-fönster med träspröjs, tre rutor per luft, har enkla träluckor.

Kapellets interiör från väster. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

Kapellet som är det minsta längs Norrlandskusten har plats för cirka 35 besökare. Golvet är ett sannolikt ursprungligt obehandlat trägolv. Väggarna är indelade med pilastrar med kapitäl och kannelyrer, mellan pilastrarna är det en marmorering i grått. Ovanför gavelfönstret i öster målades ett blått fält med ett vitt kors som är draperat med svepning och en törnekrans. Över ingången finns ett blått fält med texten: ”*Helig, helig, helig Herre Gud Zebaoth*”.

Kapellet har inget altare men har istället en bokpulpet vid den östra gaveln. Interiören är enkel, väggarna är marmorerade och försedda med målade pilastrar.

I kapellet finns en minnestavla med texten: ”*Detta till Guds Ähra helgadt bönehus blef till sin inre Prydnad Fullbordadt år 1838 på samtelige Hamnboernas bekostnad under dåvarande Hamn Fogden Ander Ömans Presidjetid Samt då o augusti månad målades af And: Wibelius i Söderhamn*”

Bänkinredningen på den norra sidan i kapellet. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011.

Bänkinredningen är sluten med dörrar med spegel, även bänkgavlarna är marmorerade, spegeln i en beige ton och det övriga i grått. Bänkinredningen har sin originalfärg till skillnad från väggarna som målades om vid restaureringen 1927. För att få plats med orgel så har man varit tvungen att ta bort korbänken och bänkskärmen på den södra sidan. Bänkskärmen förvaras idag i mangelboden.

Prästgrundets bagarstuga

Bagarstugan. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

När bagarstugan är byggd är oklart, den är en timrad byggnad med ett rum. Interiören är oinredd med bara timmerväggar och öppet tillnock. Golvet är ett obehandlat trägolv, på golvet framför ugnsluckan ligger två rader med tegel.

1969 renoverades bagarstugan som då var i mycket dåligt skick. Det verkar som att bagarstugan var i bruk fram till 1940-talet och att den sedan stod utan underhåll och förföll fram till 1960-talet då den renoverades grundligt 1969.

Bakugnen i bagarstugan. Vid ugnen står antikvarie Gunvor Gustafson, Hälsinglands museum. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

En stor mur med bakugn dominerar rummet. Den är murad med lertegel på en grund av natursten. Gråstenen skymtar i murens nederkant. Runt väggarna sitter hyllor med föremål som berättar om livet på ön.

I hamnlagets kassabok från 1883 finns en post på 1100 tegel och 12 fat kalk och det är troligt att detta material användes vid ommurning av bakugnen i bagarstugan.

Prästgrundets mangelbod

Den nuvarande mangelboden byggdes under 1920-talet av fiskarna. Det hade sedan tidigare funnits en mangelbod nedanför bagarstugan vid strandkanten. När man uppfört den nya mangelboden flyttade man upp stenmangeln med trärullar från den äldre boden. 1959 köpte man en ny mangel, vart den gamla tagit vägen är oklart.

Mangelboden. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

1969 renoverades mangelboden, då byttes den yttre panelen. När mangelboden byggdes på 1920-talet var taket klätt med tegel. Det byttes ut mot spån när byggnaden renoverades 1989. Byggnaden har en stolpkonstruktion med en locklistpanel som är målad med röd slamfärg. Vindskivor, dörr- och fönsterfoder samt knutbrädor är vitmålade. Dörren är en enkel bräddörr som är målad svart. Taket är klätt med spån. Interiören är helt i obehandlat trä. Rummet domineras av den stenmangel som köptes in 1959. Rummet har ett fönster med två liggande ospröjsade fönsterbågar.

Mangelbodens interiör. Foto: Daniel Olsson Länsmuseum Gävleborg 2011.

ARBETETS FÖRDELNING OCH BYGGNADERNAS ANVÄNDNING

I detta kapitel ska en kortfattad bakgrund ges till uppdelningen av sysslorna i ett fiskeläge samt hur de olika gemensamhetsägda byggnaderna, vilka tidigare har beskrivits, nyttjades och vilka funktioner de var till för.

Fiskarlivets vardag

Det finns ett stort antal nedtecknade skildringar av livet i länets fiskelägen. Idag är det dock ganska få som har egna minnen av det traditionella fiskarlivet. Vi har därför valt att låta delar av den långa intervju vi gjorde med bålsöhistorikern Gunnar Selin få utgöra stommen i denna del av beskrivningen. Den får således ge en bild av vilka göromål som kunde finnas i ett fiskeläge och hur dessa var fördelade mellan män och kvinnor i början av 1900-talet. På vintern bodde fiskarfamiljerna i vissa kvarter i Hudiksvall och på samma sätt i Söderhamn. Så här berättar Gunnar Selin⁶⁵:

Gunnar Selin. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2012.

Männen kunde ibland komma ut till Bålsön redan i slutet på februari månad, men i regel i början på mars. Det fanns mycket utejobb som skulle göras som inte hade med fisket att göra. Man kunde få köpa vedbrand, dvs avverkning och då skulle man göra iordning det. Bryggor och sånt där skulle underhållas och det gjordes ju bäst ifrån is, så man hade isen att stå på. Kvinnorna kom ju i regel ut kring första maj.

Från början hade man getter och de hade man med sig i båten när man buförde runt Hornslandsudden och hit (...) och så hade man piga och dräng och en stor del av grejerna man behövde inför sommarn. Salt var ju väldigt viktig vara när man skulle salta all fångst. Det fick de säkert fara in flera gånger till stan och hämta salt (---)

Männen brukade lägga skötarna på middan eller kvällskvisten, men det behövde i regel inte kvinnorna vara med på, men däremot när man kom iland med fångsten på natten, det kunde väl vara kring 2-3 tiden, då skulle kvinnorna vara med och ruska...folk säger skaka skötarna, men ruska skötarna heter de.

Då skulle kvinnorna kliva opp kanske tre, halv fyra på morron, då skulle de hjälpa till i båten, de skulle hjälpa till att skölja strömmingen och så

⁶⁵ Intervjun redovisas här i något förkortad form. Vi har avsiktligt valt att huvudsakligen behålla muntlig ordföljd och dialektala uttryck som vid intervjun för att kunna återge Gunnar Selins berättande i ett mer oförändrat skick.

vidare, och så skulle de hjälpa till att hänga upp skötarna, de måste ju hängas för att torka var enda dag, sen gick karlarna och la sig. Än kvinnorna då? De hade ju massor med barn, då skulle ju dom skötas om och så skulle de ju laga mat och allting till hela familjen, ja alltså, jag kan inte begripa hur de stod ut, ja!

Om hur lång tid det kunde ta att ta reda på fångsten berättar Gunnar följande:

Det beror på hur mycket de hade fått naturligtvis, men skulle väl kunna tänka mig att det var färdigt vid ½5-5-tiden, kanske och sen så skulle ju strömmingen sköljas och mätas upp och om den då skulle saltas då skulle den tömmas upp i stora kar och så skulle den saltas och ligga där i nått dygn eller nånting och sen så, jag det gällde ju mest(...)surströmming det, skulle den saltas om i tunnor, det var så det gick till med det och sen då skulle ju båten skuras och det överlämna man ju också i regel åt kvinnorna...

Karlarna kunde väl sova till fram emot 10 på förmiddan och så hade de väl lite andra sysslor och göra naturligtvis och greja med och sen kanske ja, kanske fram emot tolv eller nånting sånt där, så skulle man plocka ned skötarna från gistgården och så bära ned dem till båten och stena för att kunna lägga sen på eftermiddan.

Ja, förr tillbaka då for man nog inte så tidigt. Man kanske inte for ut förrän vid 6-7-tiden, men på senare år, som jag nämnde förut här då for man nog ut redan vid 3-tiden kanske ... och så for man hem. (...) Med körtid och alltihopa kanske det kunde ta två timmar eller nånting och sen for man hem och så fortsatte man väl att göra lite sysslor mera. Sen gick man å la sig vid kanske halv åtta-åtta på kvällen och så sov man till framemot halv tolv, då åt man, då hade hustrun dukat upp på bordet nämligen i köket,(...) det kunde ju vara stekt strömming, kall naturligtvis eller så i regel så hade dem egen gjord surmjölk till exempel eller sån här långmjölk, det fanns ju inga kylskåp på den tiden utan de förvara de nere i sjöboden som när även det var sommarvarmt var sval och fin. Det fanns nån som hade gjort iordning nån källargrop, så göt de runt kanterna, men inga stora källare, men de kunde förvara lite färskvaror där, så gjorde farmor i alla fall.

Det gällde dessutom att ta hand om fångsten:

Redan på Gammelhamnstiden, ändå mera än på senare tid, för det såldes knappast ens en rumpa färsk strömming för det blev för lång väg och som man säger, då hann Olmborna, Hölicksborna, Kråköborna och Agöborna före in till stan så då var ju marknaden mättad. Så då behövde man ju verkligen salta allting och det måste de ju ha hjälp av kvinnorna till för strömmingen skulle ju huvdas...man slet upp inunder hakan på strömmingen, förstår du, och då drog man ur, det var viktigt att tarmen följde med (---) När man gjorde saltströmming tog man inte ur innanmaten, men tarmen skulle ut, annars vart kvalitén inte nå bra.

Dessutom hade fiskarfamiljerna även djur att ta hand om:

De leasade kor. Getterna ägde dem själv, men kor leasade man från någon bonde. Kossan skulle hämtas när det blev riktig fiskesäsong här (---)Var och en hade sitt fejs.

Att kombinera fiskarlivet med barnens skolgång krävde vissa speciallösningar:

...men sen var de det här med barna som ställde till det, för att kvinnorna behövdes i fisket när lekströmmingen sköt i land i maj-juni, då behövdes de här. Då var barna fortfarande i skolan, sen behövdes ju hustrun hemma här på hösten när man skulle fiska den här fina strömmingen som man saltade vinterströmming av.

Ja, barna gick i skolan ända till i början på juni, precis som det är nu och de började i skolan i augusti månad, precis som man gör nu, så det här var man tvungen att greja på nå vis och då kom man överens med myndigheterna att fiskarbarnen fick sluta vårterminen den första maj, alltså drygt en månad, 1½ månad före sina kamrater, och de fick börja i skolan på hösten den första oktober. Det var ju en 1½ månad kortare det också och det gav ju anledning till en oändlig avundsjuka bland sina kamrater, det tala ju pappa om också. Egendomligt är ju de gick i skolan 2-3 månader kortare tid om året än sina kamrater, men det har inte gått nå sämre i livet för dom än för de andra. Förutom en sommar när en lärarinna fick för sig att hon skulle hyra prästkammaren här som sommarnöje och då skulle hon undervisa barna på sommaren då och det var ju inge vidare...men tankegången var ju sådan bland barnen här, det hörde jag ju dem sa att det var ju inte nödvändigt precis att det skulle bo nå lärarinna i våran prästkammare varje vår...nä, nä... Det var ju en tröst.

Om det hårda, slitsamma och bitvis riskfyllda fiskarlivet finns det naturligtvis mängder med historier som skulle kunna lyftas fram, men ovanstående beskrivning får i detta sammanhang tjäna som illustrativt exempel i detta fall.

Fiskarkapell i allmänhet

Fiskarkapellen hade i äldre tid ofta dubbla funktioner då de dels skulle vara en plats för Gudstjänst och möten i fiskeläget och dels även vintertid kunna fungera som en förvaringsplats för fiskeredskapen.

Prästen kunde på grund av de stora avstånden vanligtvis bara närvara två eller tre gånger under en säsong och däremellan var det en särskild utsedd läsare, ibland hamnfogden, som läste texter ur bibeln eller ur en postilla. Det var endast män som i äldre tid kunde bli läsare.

I likhet med de övriga kyrkorna var även sittplatserna i kapellen fördelade enligt särskilda bänklängder. Kvinnorna satt på den norra sidan om mittgången. Ett påtagligt exempel på att män och kvinnor inte behandlades på samma sätt i kapellen utgör en beskrivning från Storjungfruns kapell 1790, då det i samband med kyrkoherdens besök på i kapellet beslutas kvinnosidans bänkar skulle förses med ryggstöd ”i likhet med hwad som redan är skedt på manssidan”.⁶⁶

I uppsatsen ”Hur fiskare blev borgare. Stadsetnologiska studier i Söderhamn” har John Granlund tydligt påtalat att ett kapell hade en central roll i fiskelägets organisation:

”Av den på Storjungfrun bevarade hamnboken framgår, att ett fiskeläge med kapell smidigare följde hamnordningens föreskrifter än när kapell saknades. I kapellet lästes hamnordningen upp en gång varje säsong. Helgedomen blev utom det religiösa livets mittpunkt både den fysiska och sociala miljöns centrum. Kapellklockan samlade fiskarna vid ankomsten till fiskeläget på försommaren för att besluta om den nya säsongens fiske-

⁶⁶ Magnusson, 1980-talets slut, s.6

ordning. Startsignal för utrodd var kväll gavs på ett stort fiskeläge av klockan. Nykomlingar som slog sig ned i fiskeläget fick betala 16 skilling till kapellkassan, som hölls vid makt genom fiskarnas kollekt och vårdades av kapellvärden. Vid hemresa på hösten lades fiskeredskapen, skötarna in i kapellet, som förseglades.”⁶⁷

I anslutning till fyra av de fem äldsta kapellen i länet finns solur av sandsten, i tre fall placerade på en hög träpiedestal intill kapellet. Två av dessa har årtal av hög ålder inristade, nämligen soluret på Agön från 1680 och det numer inomhus förvarade soluret i Storjungfruns kapell från 1675. Med tanke på att de tre solur som fortfarande står utomhus är placerade på platser med fri sikt över hamnen och i anslutning till kapellet är det sannolikt att anta att dessa solur kan ha haft en viktig funktion i samband med startsignalen för utrodd ur ett fiskeläge som beskrivs här ovan.⁶⁸

I Lövgårds kapell i Gästrikland syns fortfarande märken efter de trästöttor och bommar som sattes upp inför vinterförvaringen.⁶⁹ Att denna tradition pågick under lång tid i vissa kapell vittnar en stor svart fläck på golvet i Kuggörarnas kapell där enligt uppgift Kuggörarnas första utombordsmotor från 1912 vinterförvarades och läckte olja en vinter.⁷⁰

Traditionen med vigslar och dop i fiskarkapellen, som under senare decennier ökat stort i antal, har i de flesta fall inte särskilt lång historia i dessa byggnader. År 1933 vigdes exempelvis det första paret i Kuggörarnas kapell och de första barndopen förrättades ofta först i slutet av 1800-talet. Ett undantag utgör dock Störjungfruns kapell där ett barndop ägde rum redan 1810, ”...som samteliga fiskarskapet förklarade vara något rart och icke nu i deras tid, hwilket derföre antecknades.”⁷¹

Fiskarkapellet på Prästgrundet

I en beskrivning från 1955 berättar tillförordnad hamnfogde Anders Wannberg på Prästgrundet om hur traditionen kring läsningen i kapellet gick till under hans barn och ungdomstid, vilken samtidigt ger en bild av uppdelningen mellan män och kvinnor:

”...där hölls gudstjänst varje söndag (s.k. läsning) av en av fiskarna. Det var tre att välja på, och den, som den kyrksöndagshållande bäst gillade, läste ur den i kapellet befintliga postillans text, betraktelse mm.” (---) ”Då var det verklig sabbat och andakt över ön. Det var vanligt att kyrksöndagshållande (det gick i tur och ordning) bjöd läsare och klockare på middag. Stående rätt var då, bruna bönor med stekt fläsk. På eftermiddagen var fruarna medbjudna på kaffe, då doppet utgjordes av skorpor, och någon gång hembakad bulle. Det var tider då! Numera sköter alltid prästerna från staden om gudstjänsten, en gång varje sommar och då är det hamnfogden självskriven att bjuda på kyrkkaffe.”⁷²

År 1919 och 1920 anordnades skolundervisning i kapellet vilket underlättade för fiskarfamiljerna som därigenom kunde stanna kvar i fiskeläget längre under

⁶⁷ Granlund, 1978, s. 36

⁶⁸ Fiskarkapellprojektets rapport, utkast 2012.

⁶⁹ Löf, L, intervju 2012-10-31

⁷⁰ Åslund, E, muntlig uppgift 2005. Fiskaren och förre kapellvärden Erik Åslund, som var född 1920, mindes att kapellet fortfarande när han var barn användes för vinterförvaring av fiskeredskap, således troligen på 1920-talet.

⁷¹ Magnusson, 1980-talets slut, s.9 Med ”rart” avses här betydelsen ovanligt.

⁷² Hamnlagets handlingar. Avskrift i Läns museet Gävleborgs äldre ärendearkiv.

hösten. Till detta ändamål specialkonstruerades en slags skolbänkar som kunde hängas på bänkinredningen, men även inrymma förvaring av skolböcker. Sammanlagt tio elever deltog i denna undervisning.⁷³

Några uppgifter om förvaring av fiskeredskap i Prästgrundets kapell har ej påträffats. Kapellet hade tidigt en påkostad interiör med målade väggar och det är därför ej klarlagt att kapellet i detta fall verkligen har används för detta ändamål.

Första dopet i Prästgrundets kapell hölls 1891 och den första vigseln först 1964.⁷⁴ Fortfarande hålls traditionell prästhelg på Prästgrundet varje sommar.

Prästkammare i allmänhet

Eftersom avstånden ut till fiskelägena ofta var stora var det inte möjligt för tjänstgörande präster att komma till kapellen särskilt ofta. Därför utvecklades det system med prästhelger som fortfarande är allmänt förekommande längs kusten. Under 1800-talet och början av 1900-talet hölls vanligtvis prästhelg två gånger per år, men i vissa fall även tre gånger per år. Vid dessa tillfällen var det nödvändigt att prästen skulle ha någonstans att byta om, men även sova över och då uppfördes särskilda prästkammare. Byggnaderna har även i vissa fall använts som en mötesplats för hamnlaget och sannolikt även som en plats där skriftliga handlingar har förvarats. I Agö och Kråkö prästkammare finns exempelvis äldre kistor för förvaring av skrifter och handlingar bevarade.

Prästen och historikern Carl-Adolf Murray har i intervju berättat om hur hans far Adolf Murray som präst i Hudiksvall hade möjlighet att få bo i någon av skärgårdens prästkammare även när han hade någon ledig sommarvecka. Han tog då ofta med sig någon eller något av sina nio barn.⁷⁵

Prästkammaren på Bålsön

Prästkammaren på Bålsön har i likhet med de övriga i första hand använts som en tillfällig bostad för prästen i samband med prästhelgerna. Bålsöhistorikern Gunnar Selin har dock trots att han är född 1934 aldrig varit med om att någon präst sovit över i detta hus. Under 1950- och 1960-talet anordnades konfirmandläger på ön och då sov dock ledarna i prästkammaren.

Prästkammaren har även, som ovan har citerats, fungerat som skollokal, när en lärarinna hyrde huset en tid för att bland annat kunna undervisa fiskarbarnen vilka annars hade lov till kortare skolor för att kunna delta i arbetet i fiskeläget. Detta blev dock inte så populärt bland eleverna.⁷⁶

I Bålsö prästkammare förvaras Bålsö krönikebok som påbörjades under 1940-talet som en årlig historik över stora och små händelser på ön och som fortfarande årligen fylls på med nya beskrivningar.⁷⁷

⁷³ Engman, 1999, s.96

⁷⁴ Engman, 1999, s.36ff

⁷⁵ Murray, C-A. Intervju 2011-07-08

⁷⁶ Selin, G. Intervju 2012-10-09

⁷⁷ Hela krönikeboken har avfotograferats i samband med detta projekts besök på Bålsön 2012-10-09.

Prästboden på Bålsön

Den enda skildring vi funnit om användningen av en prästbod är från Bålsön där fiskaren Alfred Löjdström i en intervju 1941 berättar följande:

*”Prästen hade också en bod därute. Den var från den tiden då han skulle uppbära lön in natura, och då saltades strömming åt honom i boden, en viss mängd från vart lag. Denna bod kallas prästboden. Den står kvar än idag, fast seden är borta.”*⁷⁸

Som tidigare beskrivits är det enligt Gunnar Selin mangelboden som Löjdström här avser.⁷⁹ I Bålsö kapellboks inventarium omtalas mycket riktigt redan 1729: *”StrömmingsKärrilen gamla, neml. 4 St gaml. försaltningstunnor...”*⁸⁰

Bakning och bak-/bagarstugor i allmänhet

På öarna längs kusten fanns oftast begränsade möjligheter till odling och de markytor som fanns tillgängliga användes huvudsakligen för rovor och liknande och senare för potatisodling. För att kunna baka bröd krävs dock tillgång till säd, vanligtvis korn eller råg. Ofta blandades dock korn i äldre tid med råg eller vete för att det skulle kunna gå att baka på. Utan inblandning måste kornet istället förgro. Restprodukter från öl- eller brännvinstillverkning kunde också tillsättas inför bakningen och i senare tid potatis, där det fanns tillgång till detta.⁸¹ Sannolikt erhöll de som var verksamma i fiskeläget den säd de behövde genom byteshandel. Enligt uppgift var det under lång tid brukligt att en tunna strömming kunde bytas mot en tunna spannmål.⁸² Om denna byteshandel under 1800-talet har bålsöfiskaren Alfred Löjdström berättat:

*”Långt tillbaka samlades fiskarna sommartid någon gång och lade ihop sina fångster och lät någon fara ned till Älvkarleö och avyttra den. (---) Den fisk, som medfördes på dessa färder var dels torkad strömming, s.k. kramsill, dels saltad strömming. I Älvkarleö bytte de till sig spannmål, mest råg för strömmingen. Var och en hade haft sin tunna strömming med, så då fick de råg var och en vid återkomsten, som de sedan for till Iggesund med och malde, så att det blev mjöl till bröd. Det var ju viktigast att få.”*⁸³

I äldre tid fanns inte möjligheter att baka bröd i varje fiskarstuga, då man där vanligtvis endast hade tillgång till en öppen spis. Traditionellt sett har det varit vanligt med olika slags bakugnar för bakning av olika slags bröd. För att baka tunnbröd används en bakugn med ett lägre valv medan bakning av limpor, kräver en bakugn med högre valv. Den vanligaste typen av bakugn på gårdar i Hälsingland är den förstnämnda för bakning av tunnbröd. I vanliga fall inrymmer en bagar-/bakstuga ett stort murkomplex med bakugn och öppen spis och ibland även en pannmur om utrymmet även har nyttjas som bakstuga. Som så många andra byggnader användes vanligtvis även dessa byggnader för olika ändamål och ej endast för bakning.⁸⁴ På Storjungfrun var den gemensamma bagarstugan kollektiv egendom. Hamnlaget bestämde där regler för vedanskaffning, eldning och bakningstur.⁸⁵

⁷⁸ Lundell, 1999, s.15

⁷⁹ Selin, G. Intervju 2012-10-09

⁸⁰ HLA, Hudiksvalls kyrkoarkiv P IVb:1, pag. 3.

⁸¹ Andersson, E. Muntliga uppgifter, februari 2013.

⁸² Widmark. 1945, s. 216

⁸³ Lundell, 1999 s.13

⁸⁴ Andersson, E, muntliga uppgifter februari 2013.

⁸⁵ Granlund, 1978, s.36

Den vanligaste benämningen i Hälsingland på huset/rummet där bakugnen är placerad och där bakningen vanligtvis äger rum är sannolikt bryggstuga eller bakstuga. På flera av öarna är det dock tydligt att termen har varit bagarstuga och vi har därför här nyttjat den benämning som har använts på respektive plats.

Bagarstugan på Prästgrundet

Den tidigaste uppgiften i Prästgrundets hamnbok om en bagarstuga härrör från 1848. År 1859 upptas följande inventarier i "Bageriet": "1 st Baktråg, 1 Kakmått af Koppar, 1 st Kakstöt". År 1905 hade antalet inventarier i bagarstugan ökat, men de var fortfarande relativt få: "2 st Baktråg, 1 st Kruskafvel, 1 st slätkafvel, 1 Kakmått".⁸⁶ Att man använt kavlar borde kunna tolkas som att ugnen har använts för bakning av tunnbröd. Hur ofta bagarstugan vid denna tid användes för bakning finns inga exakta uppgifter om, men sannolikt nyttjades den flitigt av öborna, då även bakning för vinterbehovet finns beskriven. Bagarstugan omtalas nämligen i de minnesord som hamnfogden Anders Wannberg nedtecknade 1955 i Prästgrundets hambok på följande sätt:

*"...så att inte glömma den gamla bagarstugan, där det under årens lopp har bakats upp otaliga säckar mjöl, det skulle förr alltid bakas vinterbröd därute av alla dessa 16-17 fiskarhustrur, nu är stugan mer lik en ruin än någon stuga men borde bevaras åt eftervärlden."*⁸⁷

Som citatet ovan visar var bakning ett arbete för fiskarkvinnorna, men om männen var engagerade i arbetet att skaffa och hugga ved samt elda har vi inte lyckats finna några uppgifter kring.

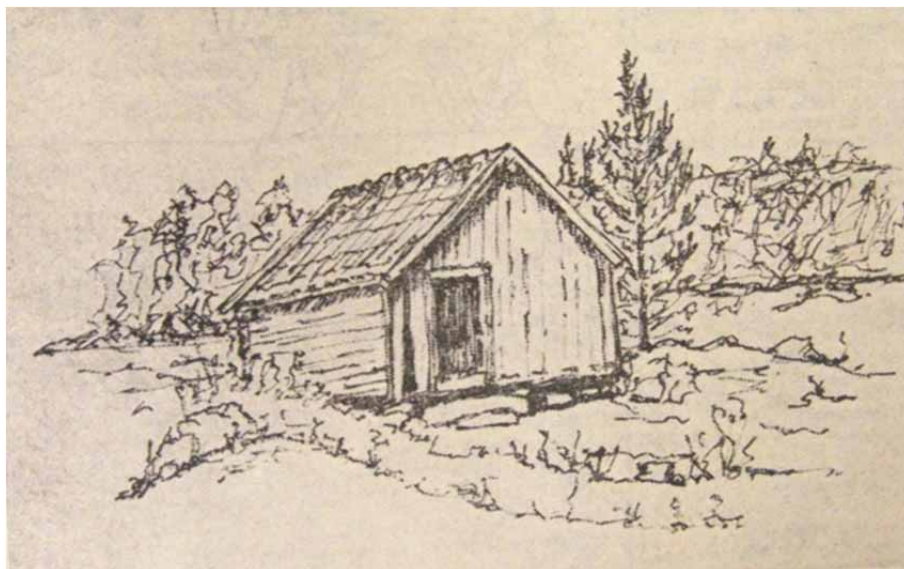
Efter en lång tid av stort förfall, vilket foton från 1960-talet visar, genomgick bagarstugan en omfattande renovering 1969 och efter denna kan den åter användas för sitt ursprungliga ändamål.

Bagarstugans bakugn. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

⁸⁶ Länsmuseet Gävleborg, äldre ärendearkivet, F2:38, Prästgrundet. Hamrättsprotokoll (avskrift)

⁸⁷ Länsmuseet Gävleborg, äldre ärendearkivet, F2:38, Prästgrundet. Minnesbok för Prästgrundets hamnlag och dess kapell

Mangelboden på Agön tecknad av Greta Rodenstam införd i artikelserie i Hudiksvalls tidning 1958.

Linne, mangling och mangelbodar i allmänhet

*Ett strävsamt göra dock det är
att mangla lintyg och kalsonger
det kan ju duga som det är
det har jag sagt så många gånger.*

Denna lilla dikt inleder skriften *Kvinnoliv i ett fiskeläge* som handlar om fiskeläget Utvalnäs i Gästrikland.⁸⁸ Vem som skrivit dessa rader framgår dock inte, men de ger ändå en bild av att mangling var en slitsam och återkommande syssla som även ingick i fiskarkvinnornas liv. Vad finns det då för orsaker till att textilprodukter ska manglas? Den estetiska upplevelsen var givetvis viktig: ”Mangelboden bevarar åt linnet sin glans”, skriver Greta Rodenstam i en tidningsartikel om mangelboden på Agön 1958.⁸⁹ Genom kallmangling blir linnet både slätt och glänsande. Orsaken till detta är att linets fibrer är styva och vid pressning genom ett yttre tryck sammanpressas linfibrerna. Ju större tryck som används desto högre glans får linnet. Värme försvagar däremot linets fibrer och ger linnet kortare livslängd. Att kallmangla linne innebär samtidigt att linnet blir starkare och slår ifrån sig smutsen bättre och manglingen har således även en praktisk funktion.⁹⁰

I äldre tid användes glättstenar för att ge linne glans, men med tiden blev det vanligare med en kavel och ett mangelbräde av trä, många gånger med påkostade utskurna dekorationer. Linnet lindades runt kaveln och med hjälp av mangelbrädet rullades kaveln fram och tillbaka över en slät yta tills linnet blev slätt och glänsande. I slutet av 1600-talet kom stora stenmanglar i bruk i landet. Principen är egentligen även här densamma med linne upprullat på en eller två kavlar, men istället för ett mangelbräde utgörs pressen vanligtvis av en trälåda fylld med sten som tyngd vilken dras fram och tillbaka⁹¹, därav namnet dragmangel.⁹² Dessa stora manglar krävde dock betydligt större plats och från 1600-

⁸⁸ Bihl o. Steijner 1996, s.3

⁸⁹ Hudiksvalls tidning 1958-10-11

⁹⁰ Kewenter 1999, s. 83ff

⁹¹ Kewenter 1999, s. 86 ff

⁹² Nordisk familjebok 1912, s. 762. Uppslagsord: Mangel.

talet och framåt är särskilda mangelbodar kända i landet.⁹³ Långt senare utvecklades mekaniska manglar försedda med en vev som är konstruerade så att veven alltid kan dras åt samma håll.⁹⁴

Frågan är dock varför det fanns så stort behov av att mangla i just ett fiskeläge som motiverar uppförandet av särskilda byggnader för detta ändamål. För linneproduktion eller linneförädling krävs odling av lin eller tillgång till linnelärft. Någon linodling har med största sannolikt aldrig förekommit ute på öarna där de odlingsbara markytorna oftast är ytterst begränsade. Kan manglingen ha ingått som en vidareförädling efter en byteshandel där strömming byttes mot linnelärft, vilken behövde manglas innan den kunde säljas vidare? Eller användes mangelboden i samband med mangling av fiskarfamiljernas ordinarie tvätt? För att ta reda hur detta ligger till måste vi först vidga perspektivet och se om och i vilken utsträckning fiskarfamiljerna alls har ägnat sig åt produktion och förädling av linnetyger i länets fiskelägen.

Vävning

Från Bålsön finns en intressant skildring skriven av statfiskaren Johan Erik Norling 1905. I denna, som handlar om Norlings uppväxt på ön under 1860-talet och 1870-talets början, skriver han bland annat:

*”Min styvmor hade att väva bålstervävar åt köpmännen och var uppe kl. 4 och 5 på morgonen och till 9 på kvällen och smällde i vävstolen, i sanning ett styft arbete för en svag kvinna, och ändå fick hon sköta hushållet.”*⁹⁵

I vilken utsträckning många fiskarhustrur åtog sig sysslor av detta slag är inte känt. I Bålsöns mangelbod finns dock spår efter en stor varpställning, en s.k. varpa, som kunde sättas upp mitt i byggnaden. Denna har sannolikt använts för att ställa iordning varpen inför vävning i vävstol. I det hus Lars Lindstedt äger efter sina morföräldrar på Störjungfrun, vilket tidigare har omnämnts, finns en äldre vävstol bevarad. Med tanke på den stora arbetsinsats som fiskarkvinnorna utförde är det dock svårt att tro att alla skulle ha haft tid att ägna sig åt vävning i samma utsträckning som Norlings styvmor.

Linnelärft och blekesplatser

Linnelärft var en viktig produkt i Hälsingland som ofta användes istället för pengar i samband med byteshandel. Troligtvis kunde fiskare byta till sig linnelärft mot strömming då de träffade bönder. Genom att bleka linnelärft erhöles ett ljusare tyg, vilket var mer eftertraktat. I ett antal protokoll från Agöns hamnrätt under 1820- och 1830-talet omtalas särskilda blekesplatser på ön. I några fall ligger blekesplatserna vid vattnet, men på Agön verkar det ha varit vanligare vid denna tid med blekesplatser på land. Storleken uppgår vanligtvis till cirka 800-1600 kvadratalnar. Vi ska titta närmare på en av dessa blekesplatser som finns beskriven i hamnrättsprotokollet 1828:

*”Borgaren Jonas Rådlund företrädde och anhöll om att af utmarken få intaga en plats till klädesblekning eller ett potatisland, som efven beviljades såvida ej någon af dem som innehar flera sådana platser kunna förmås att till Rådlund afstå en sådan.”*⁹⁶

Med blekesplats avsågs troligtvis ett inhägnat område, fritt från sly dit djuren således inte hade tillträde. Begreppet *klädesblekning* är dock inte helt enkelt att

⁹³ www.wikipedia.se: Sökord: Mangling.

⁹⁴ Nordisk familjebok 1912, s. 763. Uppslagsord: Mangel.

⁹⁵ Aronsson, 2010, s.76

⁹⁶ Härnösands landsarkiv, Agö hamnrätt, protokoll 1828.

tolka då termen *kläde* vanligtvis användes om ylletyg och detta kan det rimligtvis inte ha rört sig om på Agön. Möjligen skulle detta begrepp ha kunnat användas lokalt för linnelärft som var avsedd för klädestillverkning.⁹⁷

Fiskaren Jonas Rålund (i protokollet ovan felaktigt benämnd Rådlund) var borgare och fiskare i Hudiksvall. När han avled 1871 fanns en förhållandevis stor mängd linneprodukter uppfört under rubriken *Linne* i hans bouppteckning: 18 lakan, 6 servietter, 12 handdukar, 1 bordsduk 8 fönstergardiner. Därtill hade han även 1 vävstol, 1 spinnrock, en haspel och en nystkrona i sin ägo.⁹⁸

Då mycket båttrafik rörde sig längs kusten borde det ha funnits relativt goda möjligheter för fiskarna att sälja blekt och manglad linnelärft vidare, men om någon sådan handel har förekommit har vi ej lyckats finna några uppgifter om.

Mangelboden på Bålsön

Strax väster om bålsöhistorikern Gunnar Selins hus på Bålsön finns en udde som kallas ”Blekesudden” och Gunnar har av bålsöfiskaren Edvin Löjdström hört berättas att denna plats har använts för att bleka tyg: ”*Här bredde man ut linne, sa Edvin.*” Marken är på denna yta röjd för att bli plan, enligt Gunnar Selin. Någon äldre vävstol på ön känner dock Gunnar dock inte till.⁹⁹

Mangelboden på Bålsön är, som redan tidigare har beskrivits, en byggnad som inrymt en stor mängd olika funktioner och som även fungerat som en förvaringsplats för gemensamhetsanknutna föremål på ön.

I mangelbodens västra del står den stora mangel som givit byggnaden dess nuvarande namn, nämligen en stor dragmangel, byggd av trä med packning av natursten. Denna mangel inköptes enligt uppgift 1892 för 13 kronor och om den då ersatte någon tidigare mangel på Bålsön är inte känt. Kvinnorna rullade tyget som skulle manglas på träkavlar, men vanligtvis var två män engagerade att dra den tunga mangeln fram och tillbaka. Om dragarna var på gott humör kunde barnen få åka med på mangeln.

På det lilla vindsutrymmet över byggnadens svalgång mot öster står två föremål placerade, nämligen en vagga och en kista, som tillhörde hamnlaget. Vaggan var tänkt för de familjer som fick barn och ej hade någon egen vagga. Kistan användes för att transportera de som avled i fiskeläget till staden. Efter användning fraktades kistan tillbaka. Det fanns en särskild förordning som föreskrev att Hudiksvalls fiskelägen alltid skulle ha en transportkista av detta slag och därför finns transportkistor av detta slag även bevarade på Agön och Kuggöarna.

Då det var viktigt att de mått som användes i ett fiskeläge var exakta i storlek hade hamnlaget ett kopparmått som rymde tio liter. Detta mått benämndes åttong, trots att detta namn annars vanligtvis är ett mått på drygt 15 liter. Hamnlagets åttong köptes 1889 för 12 kronor och denna hänger fortfarande kvar inuti byggnaden. I byggnaden finns även en stor varpa märkt 1870 som kunde sättas upp och användas mitt i rummet.

⁹⁷ Björk, A-M, mail 2012-11-10 och 2012-11-14

⁹⁸ Björk, A-M, mail 2012-11-14 efter sökning bland digitaliserade bouppteckningar.

⁹⁹ Selin, G. Intervju 2012-10-09

Mangling i mangelboden på Bålsön. Teckning av Einar Selin. Ur skriften Bålsön. En berättelse från en gångens tid. 2002.

För att sammankalla korna som betade på ön fanns två kopparlurar, varav den ena inköptes 1903 för tre kronor. Dessa hänger fortfarande kvar i byggnaden. På 1930-talet inköptes en stubbrytare och en skottkärra för att förbättra gångvägen till Gammelhamn och denna utrustning förvaras också i mangelboden. Här finns även äldre brandsläcknings- och förstahjälpenutrustning.

Ibland anordnade öns ungdomar danstillställningar i mangelboden och för takt-hållningen införskaffades en triangel, vilken också fortfarande finns bevarad i byggnaden. I senare tid ackompanjerades danserna även med dragspel.¹⁰⁰

Som tidigare har beskrivits har byggnaden även fungerat som en prästbod för insaltning av fisk samt förvaring av prästens tionde. Mangelboden på Bålsön har således använts för en rad olika ändamål och här finns fortfarande många föremål som berättar om öns gemensamma angelägenheter i äldre tid.

Mangelboden på Prästgrundet

Barnboken *Fiskarbarn* av Barbro Sedwall från 1980 ger en pedagogisk och tydlig skildring av livet vid Prästgrundets fiskeläge under 1920-talet, allt skildrat ur ett barns perspektiv. Bokens illustrativa teckningar i färg är detaljerade och mycket verklighetstroga och kan således ge många intressanta upplysningar. Arbetet med tvätt och mangling finns avbildat i boken. Vid stranden står en stor järngryta. Tvätten har legat i blöt sedan dagen innan. Det eldas under grytan där tvätten kokas och därefter sköljs tvätten i havsvattnet. Den stenmangel som avbildas på samma uppslag bör sannolikt vara den mangel som flyttades från den tidigare mangelboden till den nuvarande. Denna mangel är av samma grundmodell som mangeln på Bålsön och på Kråkön. På teckningarna i boken är endast kvinnor engagerade i såväl tvätt som mangling, trots att det på andra platser har beskrivits som en manssyssla att dra den tunga mangeln. Sedwall anger dock att det var tungt att dra mangeln och att man ibland fick ta hjälp av flera. Mangeln användes enligt texten för mangling av handdukar, dukar och lakan.¹⁰¹

¹⁰⁰ Selin 2002, s. 14ff. Se även teckningen på rapportens framsida.

¹⁰¹ Sedwall 1980, s. 26f

Mangeln i Prästgrundets mangelbod är en vevförsedd mekanisk mangel utrustad med två tunga marmorskivor. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2011.

Att en ny mangel inköptes så sent som 1959 är ett intressant faktum som visar att traditionen med storskalig mangling fortsatt långt in i modern tid. Elsy Persson ger i skriften *Fiskarhustruns berättelse* en skildring av tvättning på ön i mitten av 1950-talet:

”Tvätta fick vi göra i balja, åkte ut med ekan, sköljde i havsvattnet. Större tvättar användes en stor pannmur som det eldades under, efter alla moment hängdes det upp på gällan för torkning. Det fanns en stor marmormangel som utnyttjades, fick vara två den ene fick dra veven, den andre passade rullarna, och det gav fint resultat.”¹⁰²

Elsy Persson fortsätter sin beskrivning med att ge en tänkbar förklaring till varför tvätthanteringen blev så omfattande på Prästgrundet sommartid:

”De äldre tog med sig vintertvätten till ön, var enklare att använda sjön, jobbigt för många hemma, att bära vatten”.

Att det var de äldre som tvättade hela vintertvätten på ön på 1950-talet, skulle eventuellt kunna tyda på att detta hade en lång tradition på ön, som främst de äldre höll fast vid fortfarande vid denna tid.

¹⁰² Persson, 2007 (blad 5, utan numrering)

Dragmangeln i mangelboden på Kråkön. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011.

Slutsatser om mangelbodarnas användning

Det kan som synes finnas flera tänkbara svar på frågan varför fiskarbefolkningen uppförde särskilda mangelbodar i sina fiskelägen. Det finns som påvisats ovan ett antal olika skriftliga och muntliga källor som berättar både om produktion och/eller förädling av linnelärft i dessa fiskelägen. Om denna hantering har haft någon koppling till de äldsta mangelbodarna på öarna har hittills inte kunnat klarläggas. På Agön, Kråkön och Lövgrund har dock mangelbodarna varit timrade, vilket skulle kunna tolkas som att de troligtvis uppfördes före 1900-talets början. Om den nuvarande mangelboden på Bålsön hade denna funktion före 1892 när den nuvarande mangeln inköptes är inte känt. Den nuvarande mangelboden på Prästgrundet från 1920-talet har emellertid haft en föregångare.

Det finns dock vissa tecken som tyder på att manglarna under 1900-talet huvudsakligen har använts för mangling av fiskarbefolkningens eget linne och möjligen även för att mangla det linne som familjen nyttjade i staden under vintern.

En annan tänkbar förklaring skulle kunna vara att mangelbodarna ursprungligen hade en funktion vid linneförädlingen på öarna, men att denna funktion med tiden försvann när byteshandeln upphörde och att mangelbodarna därefter endast användes för mangling av fiskarfamiljernas egen tvätt.

KULTURHISTORISK VÄRDERING OCH REKOMMENDATION TILL LÄNSSTYRELSEN

Hälsinglands museum och Länsmuseumet Gävleborg önskar framföra följande rekommendationer i detta ärende:

Prästgrundets kapell

Kapellet på Prästgrundet bör skyddas som byggnadsminne.

Motivering

Byggnaden är ett mycket välbevarat exempel på ett fiskarkapell från 1800-talet som samtidigt är det minsta bevarade kapellet längs Norrlandskusten. Exteriören är i stort sett orörd sedan byggtiden, med undantag av att ett fönster satts igen. Interiören har behållit samma karaktär sedan uppförandet, även om väggarnas marmorering gjordes om på 1920-talet och altarfönstret sattes igen. Den fasta inredningen är sannolikt oförändrad sedan kapellet inreddes. Bokpulpeten som utgör predikstol, altarring och läsarbänk i en kombinerad möbel är sannolikt unik bland fiskarkapellen, en altarpredikstol i dess minsta tänkbara form. Sammantaget gör detta att kapellet bör förklaras som byggnadsminne

Prästgrundets bagarstuga och mangelbod

Bagarstugan och mangelboden på Prästgrundet bedöms ej kunna skyddas som enskilda byggnadsminnen, men de skulle möjligen kunna ingå som objekt med skyddad exteriör i ett utökat skyddsområde kring kapellet.

Motivering

Tillsammans med bagarstugan i Bönhamn i Västernorrlands län är bagarstugan på Prästgrundet de enda kända bevarade gemensamhetsägda bagarstugorna i Gävleborgs och Västernorrlands län. I båda dessa fall är dock bakugnarna återuppförda, på Prästgrundet 1883 och i Bönhamn 2002. Bagarstugan på Prästgrundet genomgick en genomgripande renovering i slutet av 1960-talet som innebar att en betydande del av bagarstugans ursprungliga material byttes ut, vilket har påverkat upplevelsen av dess karaktär. Sammantaget gör dessa förändringar att Bagarstugan ej kan anses som ”synnerligen märklig” och förklaras som enskilt byggnadsminne.

Mangelboden på Prästgrundet är en välbevarad byggnad från 1920-talet med en mycket stor mangel utbytt så sent som 1959, vilket i sig är ett intressant faktum. Av länets mangelbodar är dock den timrade mangelboden på Kråkön och även mangelboden på Bålsön äldre exempel på samma tradition med mer ursprungliga dragmanglar med stentyngder, vilket gör det svårt att anse att denna byggnad lever upp till lagstiftningens krav på ett byggnadsminne.

Skyddsområdet kring kapellet skulle möjligen kunna ges en sådan storlek att det även inrymmer mangelboden och bagarstugan, då inga andra byggnader ligger inom detta område. Ny bebyggelse vore därtill mycket olämplig i detta läge varför ett större skyddsområde skulle kunna anses motiverat.

Bålsö mangelbod

Mangelboden bör ur kulturhistorisk mening kunna anses uppfylla lagstiftningens krav på att vara ”synnerligen märklig”, men en byggnadsminnesförklaring kräver enligt vår mening att frågan om byggnadens ägarskap, underhåll och framtida förvaltning först långsiktigt bör lösas innan en eventuell byggnadsminnesförklaring kan bli aktuell. Möjligen skulle ett utökat skyddsområde kring mangelboden även kunna innefatta skydd av den närbelägna prästkammarens exteriör samt soluret och fattigbössan.

Motivering

Mangelboden på Bålsön är en timmerbyggnad av hög ålder (äldsta inristning 1699) som med största sannolikhet tidigare har stått i öns gamla hamn och som på 1840-talet flyttats till nuvarande läge. Flyttningen är i detta fall ett gott exempel på landhöjningens ständiga påverkan på dessa fiskarmiljöer. Byggnaden är sannolikt en av ytterst få välbevarade ekonomibyggnader från 1600-talet i Gävleborgs läns fiskelägen. Dess historia som prästbod gör den särskilt intressant. Eventuellt kan byggnaden ha använts som prästbod även före flytten från Gammelhamn, möjligen redan från när den uppfördes, men säkra upplysningar om detta saknas. De många, delvis tidiga, inristningarna i byggnaden ger i vart fall antydningar om att ett stort antal personer tycks ha vistats i boden och att den tidigt utgjorde en mötesplats i fiskeläget där många ville lämna sina avtryck. Mangelboden är det allra tydligaste bevarade exemplet längs södra Norrlandskusten på en gemensamhetsägd byggnad med tydliga spår efter en differentierad användning.

Till detta bidrar i hög grad de många bevarade föremålen i byggnaden vilka är starkt förknippade med hamnlagets och därmed fiskelägets gemensamma angelägenheter. Förutom funktionen som mangelbod med plats för mangling av linne, har byggnaden använts som prästbod för tionde med insaltning av strömming, som förvaringsplats för transportkista, vagg, skottkärra och spadar för vägarbeten, ”förstahjälpen”-attiraljer och brandsläckningsutrustning, för varpning av lingarn samt för danstillställningar. I byggnaden förvaras dessutom ett krönt mått från tiden då hamnlaget skulle kröna måtten som användes i fiskeläget och där förvaras även den kopparlur som kvinnorna i turordning nyttjade vid vallning av korna på ön.

En sidobrygga och en dörr har tillkommit under 1900-talet, men i övrigt är förändringarna få.

För att byggnaden ska kunna ges ett långsiktigt bevarande krävs emellertid att frågor kring ägarskap, underhåll och förvaltning löses. Renoveringsbehovet är omfattande och ett stort utbyte av originalmaterial, som kan komma att bli nödvändigt, kan påverka husets orörda karaktär. Sammantaget bedöms dock byggnaden ha så höga kulturhistoriska värden, att en byggnadsminnesförklaring bör kunna bli aktuell, såvida ägarskaps- och förvaltningsfrågorna kan lösas.

Möjligen skulle ett skyddsområde kring mangelboden även kunna omfatta prästkammaren samt soluret och fattigbössan intill, vilka också tillhör fiskeläget och således är del av traditionen med gemensamhetsanknutna angelägenheter.

I LÄNSMUSEETS ARKIV FÖRVARAS

Anbudsförfrågan med uppdragsbeskrivning

Offert och offertbekräftelse

Rapport och rapportoriginal

Digitalfoton

Prästgrundet 2011-07-08

Bålsön 2012-07-06

2012-10-09

Intervjuer

Lindstedt, Lars, född 1945. Intervju 2012-11-16

Löf, Lennart, född 1941. Intervju 2012-10-29

Murray, Carl-Adolf, född 1912. Intervju 2011-07-08

Selin, Gunnar, född 1934. Intervju 2012-10-09

Referensmaterial

Material om Prästgrundet

Material om Bålsön

Gemensamhetsägda byggnader i Hälsingland och Gästrikland

Gemensamhetsägda byggnader längs övriga delar av Norrlandskusten

Kartor

Korrespondens

KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

Aronsson, Yngve (2010). ”Statfiskaren Johan Erik Norling”. I: Hälsingerunor. En hembygdsbok 2010. Delsbo.

Bihl, Eva och Steijner, Elisabett (1996) *Kvinnoliv i ett fiskeläge*. Gävle

Brun, Sven (1932 o. 1944) Hudiksvalls historia. Del I och del II. Hudiksvall.

Engman (red.) (1999) *Prästgrundet. Storsnoa. Bränningarnas ö. En utpost mot havet*. Söderhamn.

Eskeröd, Albert (1946) Gävlebornas strömmingsfiske, i *Ur Gävle stads historia*. Gävle.

Granlund, John (1978) ”Hur fiskare blev borgare. Stadsetnologiska studier i Söderhamn”. I: *Hälsingerunor. En hembygdsbok 1978*, Norrala.

Hillbom, Anna-Lisa (2002) Litteratur om Gästrikland och Hälsingland, band 1-3. Gävle.

Hovanta, Elise (2009) *Helgön Storjungfrun. Kulturhistorisk inventering av ön Storjungfrun*, Söderhamns stad Hälsingland 2009. Hedesunda.

Jensen, Alfred. (1919) *Söderhamns stads historia*. I. Söderhamn 1919.

Kewenter, Ewa (1999) *Lin & linne. Seder och bruk* Stockholm.

Kilström, Bengt Ingmar (1972) *Fiskarkapellen i Hudiksvalls skärgård*. Ingår i serien Hälsinglands kyrkor, del XX. Uppsala.

Kilström, Bengt Ingmar (1977) *Prästgrundets och Storsnoas kapell samt Stugsunds kyrka i Söderhamn*. Ingår i serien Hälsinglands kyrkor, del XL. Uppsala.

Lundell, Jan (1988) ”Arnö kapell. Ett troligen medeltida kapell i en medeltida by och fiskehamn”. I: *Meddelanden från Hälsinglands museum 1988*. Hudiksvall.

Lundell, Jan (1999) *Fisket på Bålsön. Fiskarminnen av Alfred Löjdström*, Hudiksvall.

Nordisk familjebok, band 17 (1912) Stockholm.

Persson, Elsy (2007) *Fiskarhustruns berättelse*. Stencilerad text. Stockholm.

Skoglund, Hjalmar (1927) ”...minnesteckning över gamla kapell på öarna i Gävleborgs län”. I Läns museet Gävleborgs arkiv. Gävle.

Skoglund, Hjalmar (1951) ”Prästhelg i Hudiksvalls skärgård”. I: *Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet*. Uppsala.

Skoglund, Hjalmar (1951) ”Glimtar från Hälsingekusten”. I: *Hälsingerunor – en hembygdsbok 1951*. Edsbyn.

Selin, Gunnar och Selin, Einar (2002) *Bålsön. En berättelse från en gången tid*. Bålsön.

Vedin, P. J. (1930) *Det forntida fisket vid Norrlandskusten. Gävlebohamnar under gångna århundraden*.

Widmark, Per Henrik (1945) *Beskrivning över provinsen Hälsingland*. Bollnäs.

Otryckta källor

ATA, Antikvariskt Topografiskt Arkiv

Handlingar om fiskarkapellen (kopior i Läns museet Gävleborgs arkiv)

Bålsö krönikebok. Handskriven bok om händelser på Bålsön från 1940-talet.

Förvaras i Bålsö prästkammare

Hälsinglands museum

Bildarkiv

Landsarkivet Härnösand

Hudiksvalls kyrkoarkiv, P IV a:1

P IV a:2

Lantmäteristyrelsens arkiv, Gävleborgs län, Hille socken. Akt V20 1:1.

Lars Lindstedts fotosamling med bilder från Storjungfrun (Privat)

Läns museet Gävleborg

Bildarkiv

Personarkiv (Personalia Sven Lübeck)

Ärendearkiv

Äldre ärendearkiv

Magnusson, Yngve. (1980-talets slut) *Storjungfrun* (Stencilerat häfte).

Nordiska museet

Topografiskt arkiv: Hälsingland, Uppmättningsritningar av Olle Homman 1955.

Prästgrundet. Hamnlagets handlingar i kista hos hamnfogden.

(Även delvis i avskrift i Läns museets äldre ärendearkiv)

Riksantikvarieämbetet. Fornlämningsregistret.

www.fjukson.se/kungsudden.htm; Om Kungsuddens fiskeläge på Hindersön

www.wikipedia.se; Sökord: Mangling.

Informanter

Andersson, Erik. Murare, Delsbo. Muntliga uppgifter februari 2013.

Björk, Ann-Marie. 1:e Antikvarie, Läns museet Gävleborg. Mail ang. linneproduktion i fiskelägen, november 2012.

Broström, Ingela. Byggnadsantikvarie Läns museet Gävleborg. Muntlig uppgift, november 2012.

Hedlund, Anders, Falun. Agöbo sommartid med stort intresse för öns historia. Muntliga uppgifter mars 2013.

Lindstedt, Lars. Störjungfrun-Iggesund, född 1945. Har bildsamling och stora kunskaper om Störjungfruns historia. Intervju 2012-11-16.

Löf, Lennart. Lövgrund-Gävle, född 1941. Tidigare ordförande i Lövgrundskapells styrelse samt sonsons sonson till kapellet byggledare. Intervju 2012-10-31.

Murray, Carl-Adolf, Gästrike-Hammarby, född 1912. Präst och historiker. Bosatt i Hudiksvall 1918-1928. Intervju 2011-07-08.

Selin, Gunnar. Bålsön-Sundsvall, född 1934. Fd kapellvärd och författare till skriften *Bålsön. En historia från en gången tid*. Intervju 2012-10-09.

Åslund, Erik, Kuggörarna. Född 1920. Fiskare och fd kapellvärd i Kuggörarna. Muntliga uppgifter, sommaren 2005.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 432-3638-12, 432-7729-12

Beslutsdatum: 2012-09-04

Läns museets dnr: 927/310

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen Gävleborg

Besiktningstillfällen: 2011-07-08, 2012-07-06, 2012-10-09

Projektledare: Daniel Olsson

Fastighet, socken, kommun: Bålsö 1:1, Rogsta socken, Hudiksvalls kommun
Skärgården 1:146 och 2:147, Söderhamns stad,
Söderhamns kommun

**Hälsinglands
Museum**

**LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG**

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE